

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ІНОЗЕМНОЇ ФІЛОЛОГІЇ
КАФЕДРА РОМАНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ І ПЕРЕКЛАДУ**

**Кваліфікаційна робота
магістра**

**на тему ВІДОБРАЖЕННЯ НЕВЕРБАЛЬНОЇ СЕМІОТИКИ У
ФРАНЦУЗЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЯХ**

Виконала: студентка 2 курсу,
групи 8.0350-ф
спеціальності 035 Філологія
спеціалізації 035.055 Романські мови та
літератури (переклад включно), перша -
французька
освітньо-професійної програми
Мова і література (французька)
Зайченко Аліна Сергіївна

Керівник к.ф.н., доц. Уділова Т. М.

Рецензент к.ф.н., доц. Тарасюк І. В.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет іноземної філології

Кафедра романської філології і перекладу

Освітній рівень магістр

Спеціальність 035 Філологія

Спеціалізація 035.055 Романські мови та літератури (переклад включно), перша - французька

Освітня програма Мова і література (французька)

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри _____

« ____ » _____ 2021 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА
ЗАЙЧЕНКО АЛІНИ СЕРГІЇВНИ

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема кваліфікаційної роботи магістра (проекту) «Відображення невербальної семіотики у французьких фразеологічних одиницях»

Керівник кваліфікаційної роботи (проекту) Уділова Тетяна Миколаївна
к.ф.н., доцент

затверджена наказом ЗНУ від «13» квітня 2021 року № 590-с

2. Строк подання студентом кваліфікаційної роботи (проекту) 02.12.2021

3. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи (проекту) теоретичні засади вивчення питання невербального спілкування; основні положення розвитку французької фразеології; аналіз жестових фразеологізмів з французьких фразеологічних словників.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):

1) визначити місце невербальної комунікації в процесі спілкування; 2) визначити розуміння поняття мова жестів; 3) дослідити проблему визначення поняття фразеологізм, їх класифікацію та проаналізувати особливості фразеологічних одиниць; 4) дослідити способи вираження жестів у фразеологічному складі французької мови; 5) проаналізувати семантичні значення жестових фразеологізмів; 6) розглянути потенційні можливості впровадження вивчення невербальних засобів комунікації у навчальний процес

⋮

5. Консультанти розділів кваліфікаційної роботи (проекту)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Вступ	Уділова Т. М., к.ф.н., доц.	14.04. 2021	14.04.2021
Розділ 1	Уділова Т. М., к.ф.н., доц.	10.05.2021	10.05.2021
Розділ 2	Уділова Т. М., к.ф.н., доц.	16.08.2021	16.08.2021
Висновки	Уділова Т. М., к.ф.н., доц.	18.10.2021	18.10.2021

6. Дата видачі завдання 14.04. 2021 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи магістра	Срок виконання етапів роботи (проекту)	Примітка
1.	Пошук наукових джерел з теми дослідження, їх аналіз	квітень 2021	виконано
2.	Добір фактичного матеріалу	квітень 2021	виконано
3.	Написання вступу	травень 2021	виконано
4.	Написання теоретичного розділу	травень 2021	виконано
5.	Написання практичного розділу	серпень 2021	виконано
6.	Формулювання висновків	жовтень 2021	виконано
7.	Проходження нормоконтролю	грудень 2021	виконано
8.	Одержання відгуку та рецензії	грудень 2021	виконано
9.	Захист	грудень 2021	виконано

Автор роботи несе персональну відповідальність за відсутність в роботі несанкціонованих текстових запозичень (академічного плагіату)

Магістрант

(підпис)

А. С. Зайченко

(ініціали та прізвище)

Керівник роботи

(підпис)

Т. М. Уділова

(ініціали та прізвище)

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер

(підпис)

Т. М. Уділова

(ініціали та прізвище)

РЕФЕРАТ

Дипломна робота викладена на 74 сторінки, містить 3 розділи, 78 джерел.

Об'єктом дослідження: жестові фразеологічні одиниці французької мови.

Мета дослідження: розглянути на матеріалі фразеологічного складу французької мови особливості вираження невербальної семіотики.

Теоретико-методологічні засади: ключові положення невербальної комунікації було представлено роботами В. А. Лабунської, Г. Є. Крейдліна, А. Д. Козеренко, А. Г. Назаряна, Л. Г. Лобанової, В. Л. Круткіна.

Роботу присвячено дослідженню засобів невербального спілкування, оскільки вони відіграють важливу роль у процесі комунікації, а саме – спілкуванню за допомогою жестів, тому що жести вважаються основним компонентом невербальної комунікації, виконують певні комунікативні функції. Крім того, що мова жестів є самостійною знаковою системою конкретної мови, вона вербалізується у лексичному складі мови.

В ході дослідження було встановлено, що репрезентація жестових рухів людини, дій її тіла знаходить відображення, перш за все, у фразеології, а саме у жестових фразеологізмах. Фразеологічні одиниці, що містять жестові компоненти, є значним шаром фразеологічного словника і мають високу вживаність. У роботі виявлено та систематизовано семантичні значення фразеологізмів, що виражають невербальне спілкування та супутні йому психоемоційні та фізіологічні реакції суб'єкта.

Виявлено, що такі фразеологізми можуть передавати не тільки пряму жестову дію, а й набувати метафоричного значення – передавати психологічний, емоційний стан людини, її моральні складові, а також транслювати міжособистісні відносини комунікантів.

Ключові слова: *невербальне спілкування, кінесика, жест, міміка, фразеологічна одиниця, жестовий фразеологізм, соматизм.*

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «НЕВЕРБАЛЬНЕ СПІЛКУВАННЯ»	10
1.1 Невербальне спілкування та його складові компоненти.....	10
1.2 Історія дослідження невербальної поведінки.....	12
1.3 Типологія невербальних засобів комунікації.....	16
1.4 Загальна характеристика поняття «мова жестів».....	20
РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ	26
2.1 Основні етапи розвитку французької фразеології.....	26
2.2 Проблема визначення поняття «жестовий фразеологізм».....	29
2.3 Особливості фразеологізмів як сталих мовних одиниць.....	31
2.4 Фразеологічна картина світу.....	33
РОЗДІЛ 3. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЖЕСТІВ У ФРАНЦУЗЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ	39
3.1 Відображення жестів у фразеологічних одиницях.....	39
3.2 Французькі національні жести.....	43
3.3 Класифікація жестових фразеологізмів за граматичною структурою і семантичним значенням	47
3.4 Класифікація жестових фразеологізмів за включенням назв частин тіла.....	51
3.4.1 Жестові ФО, які не включають назви частин тіла.....	51
3.4.2 Класифікація жестових фразеологізмів, які включають назви частин тіла людини.....	53
ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	68

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

Ін. – інше

Т. п. – тому подібне

Грец. – з грецької мови

Лат. – з латинської мови

Розм. – розмовна лексика

Т. д. – так далі

Фам. – *familier* фамільярне слово

ВСТУП

Спілкування відіграє велике значення у формуванні людської психіки, її розвитку та становлення осмисленої культурної поведінки. Без нього неможливо уявити та втілити в життя процес виховання, формування розвитку особистості, міжособистісні контакти, і більше того – управління, обслуговування, наукову роботу та інші види діяльності, що переважають у всіх сферах, де необхідні передача, засвоєння інформації та обмін нею.

До того ж, спілкування не просто супроводжує діяльність людини, воно також допомагає при оволодінні людиною культурними та загальнолюдськими цінностями, суспільним досвідом. Цей вид діяльності призводить до збільшення продуктивності пам'яті людей, зокрема, поліпшення показників довгострокової пам'яті, сприяє зближенню суб'єктів оцінок, думок і суджень.

Внаслідок спілкування відбувається гуманізація інформаційного процесу, а вміння ефективно спілкуватися з людьми стає невід'ємною частиною успішності як професійної діяльності в міжособистісних контактах.

При цьому особливу роль у спілкуванні відіграють невербальні засоби комунікації. Оскільки дуже часто, навіть не помічаючи цього, люди звертаються до цього способу передачі інформації, спілкуючись з друзями, діловими партнерами, колегами і навіть з тими, з ким лише на мить зустрічаються в повсякденному житті. І саме такий вид спілкування може багато в чому визначати як нашу реакцію на оточуючих, так і їхнє ставлення до нас. Варто тільки свідомо поставитися до тих безмовних сигналів, які ми одночасно і подаємо, і приймаємо, як ми відразу відкриємо для себе можливість більш ефективного і дійсного їх використання.

До того ж, невербальна мова не є універсальною для всіх культур, і так само як слова, жести та міміка теж можуть бути іноземними. У багатьох націй є однакові знаки невербального спілкування, проте вони можуть мати різне значення, або ж повністю відрізнятись. Навіть якщо людина досконало

знає іноземну мову, але при розмові з представником іншої нації користується звичними рідними жестами, спілкування ускладнюється.

І саме тому вивчення іноземної мови потрібно поглиблювати вивченням мови з невербальної точки зору. Деякі дослідники навіть наголошують на тому, що при вивченні іноземних мов необхідно вводити вивчення мови жестів, яка є характерною для носіїв тієї чи іншої іноземної мови. На сьогоднішній день вчені розглядають теоретичні та практичні аспекти взаємодії вербальних та невербальних знаків у процесі спілкування на матеріалі різних мов та з різних позицій – лексикологічної, граматичної. Описуються лексикосемантичні та функціональні аспекти невербальних одиниць.

Дослідженню невербальних засобів комунікації і їх репрезентації у мові було присвячено чимало робіт, наприклад, таких вчених як І. М. Горелов, А. В. Дементьев, О. В. Мудра, В. А. Лабунська, Г. Є. Крейдлін, А. Д. Козеренко, А. Г. Назарян, В. В. Андріянов, Л. Г. Лобанова. Проблематика вивчалась в різних аспектах: описати роль невербальних компонентів спілкування, виокремити їх функціональні властивості, а також структурувати типологію невербальних засобів.

Незважаючи на великий інтерес до вивчення невербальних засобів комунікації, все ж у науковому просторі залишаються невирішені питання. Наприклад, граматичні характеристики жестових фразеологічних одиниць, їх класифікування та проблеми трактування їх семантичного значення.

Актуальність дослідження полягає в необхідності виявлення особливостей невербальної поведінки під час французькомовної комунікації, визначення способів і засобів словесного відображення аспектів невербальної комунікації та необхідністю більш широкого запровадження цієї лексики в навчальний процес для формування у осіб, що вивчають іноземні мови, умінь і навичок невербальної комунікативної поведінки.

Наукова новизна даної роботи полягає в тому, що особливу увагу було приділено французьким жестовим фразеологізмам, виокремлено їх семантику і структуру.

Об'єктом дослідження є жестові фразеологічні одиниці французької мови.

Предметом дослідження є структурні та семантичні характеристики французьких фразеологізмів із жестовим компонентом.

Метою дослідження є розглянути на матеріалі фразеологічного складу французької мови особливості вираження невербальної семіотики.

Досягнення поставленої мети припускає вирішення наступних **завдань**:

1) охарактеризувати поняття невербальної комунікації, виділяючи невербальні засоби спілкування;

2) розглянути історію дослідження невербальної комунікації та типології невербальних засобів комунікації;

3) дослідити питання фразеологічної картини світу та її основні характеристики;

4) дослідити особливості фразеологізмів та відображення в них жестових компонентів;

5) встановити на основі отриманих даних характерні для певної етнолінгвокультури особливості вербальної і невербальної поведінки в певній комунікативній ситуації;

6) проаналізувати фразеологічні одиниці французької мови, що відображають різні аспекти невербальної поведінки людини при спілкуванні.

Матеріалом роботи стали фразеологічні одиниці з жестовим компонентом, які в ході роботи було виокремлено з таких словників як «Новый большой французско-русский фразеологический словарь», «Французско-русский фразеологический словарь», «Dictionnaire des expressions et locutions d'Alain Rey et de Sophie Chantreau», «Dictionnaire russe-français des locutions idiomatiques équivalentes»,

«Larousse. Dictionnaire de Français», а приклади їх використання в мовленні розглянуто на базі інтернет-ресурсу «Reverso Context».

Методи дослідження проблеми даної роботи – теоретичний аналіз літератури, де висвітлюється сучасне бачення досліджуваної проблеми; аналіз досвіду вчених, які працювали в досліджуваній галузі науки; метод лінгвістичного спостереження та аналізу; зіставлення різних прийомів і елементів невербальної комунікації та її передача в лексичному складі мови, аналіз словникових дефініцій, метод фразеологічного аналізу, метод суцільної вибірки для пошуку фактичного матеріалу.

Практична значущість дослідження визначається можливістю застосування результатів даного дослідження для викладання теоретичних курсів, які включають проблематику невербального спілкування, а також на практичних заняттях з французької мови.

Робота пройшла **апробацію** у 2-х науково-практичних студентських конференціях («Різдвяні студентські наукові читання», «Молода наука»), в міжнародній науковій конференції («Філологічні науки та перекладознавство: Європейський потенціал»), в міжнародній науково-практичній конференції («Дослідження різних напрямів розвитку філологічних наук»).

Результати дослідження представлено у наступних публікаціях:

1. Чайковська А. Типи жестів і їх відображення у французькій мові. *Різдвяні студентські наукові читання: Vita in lingua: Матеріали XII Міжвишівської студентської науково-практичної конференції*. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2020. С. 220-222.

2. Чайковська А. Фразеологізми як спосіб відображення невербальної комунікації у лексичному складі французької мови». *Різдвяні студентські наукові читання: Vita in lingua: Матеріали XIII Міжвишівської студентської науково-практичної конференції*. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2021. С. 106-108.

3. Чайковська А. Відображення невербальної комунікації у французьких фразеологізмах. *Збірник наукових праць студентів, аспірантів і молодих вчених «Молода наука-2021»*: Запоріжжя: ЗНУ, 2021. Т. III. С. 321-323

4. Чайковська А. С., Уділова Т. М. Відображення невербальної семіотики у французьких жестових фразеологізмах. *«International scientific and practical conference Philological sciences and translation studies: European potential»*. Wloclawek: «Baltija Publishing», 2021. С. 174-177.

5. Чайковська А. С., Уділова Т. М. Невербальна семіотика у французьких фразеологічних одиницях. *Актуальні питання філологічних наук: наукові дискусії: Міжнародна науково-практична конференція*. Одеса: Південноукраїнська організація «Центр філологічних досліджень», 2021. С. 76-80.

6. Зайченко А. С., Уділова Т. М. Французькі жестові фразеологізми, що включають назви частин тіла людини. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*. № 16. Дрогобич, 2021 (стаття прийнята до друку).

Структура роботи: дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури.

У вступі подано загальні відомості про дослідження, починаючи від умотивування теми, мети, завдань, актуальності дослідження, визначення об'єкту, предмету та структурування роботи.

У першому розділі подаються загальні відомості про невербальну комунікацію, її специфіку та компоненти, зв'язок невербальної та вербальної комунікації, історію дослідження невербальної поведінки, а також структурні та характеристичні особливості мови жестів та її складових компонентів.

Другий розділ розкриває проблему визначення поняття «жестовий фразеологізм», особливості фразеологізмів як сталих мовних одиниць. Також у цьому розділі мова йде про фразеологічну картину світу французької мови.

Третій розділ містить безпосередній аналіз жестів, а також фразеологічних одиниць із жестовим компонентом, що відображаються у складі французької мови.

У висновках подано узагальнені результати проведеної роботи. Загальна кількість сторінок: 74, кількість використаних джерел: 78.

РОЗДІЛ 1. РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «НЕВЕРБАЛЬНЕ СПІЛКУВАННЯ»

1.1 Невербальне спілкування та його складові компоненти

Спілкування – складний процес взаємодії між людьми, що полягає в обміні інформацією, а також в сприйнятті і розумінні партнерами одне одного. Суб'єктами спілкування є живі істоти, тобто люди. Без сумніву спілкування характерне для будь-яких живих істот, але лише на рівні людини процес спілкування є усвідомленим, зв'язаним вербальними та невербальними актами. Людина, яка передає інформацію, називається комунікатором, а та, що сприймає її – реципієнтом [Конецкая 1997, с. 270], або відповідно адресантом і адресатом.

В процесі спілкування люди транслують набагато більше інформації, ніж можуть собі уявити. Адже смисловою навантаженість несуть не тільки слова, як прийнято вважати, а й інтонація, тембр, міміка, жести, пози, погляд і навіть відстань між співрозмовниками. І всі ці компоненти є знаками і здатні передавати найменші відтінки емоцій і відносин.

Тобто, передача будь-якої інформації можлива лише за допомогою знаків, точніше – знакових систем. Існує кілька знакових систем, які використовуються в комунікативному процесі – розрізняють вербальну (в якості знакової системи використовується мова) і невербальну комунікацію (використовуються різні немовні знакові системи).

У нашій роботі невербальне спілкування розуміється як такий вид спілкування, для якого для передачі інформації є характерним використання організації взаємодії, формування образу, поняття про співрозмовника, здійснення впливу на іншу людину засобами, які не використовують слова [Кнапп 1999, с. 121].

Невербальне спілкування – це спілкування за допомогою міміки, жестів і пантоміміки, через прямі сенсорні чи тілесні контакти. Це тактильні, зорові,

слухові, нюхові та інші відчуття й образи, отримані від іншої особи. Цікавим є те, що деякі з невербальних форм і засобів спілкування у людини є вродженими і дозволяють їй взаємодіяти, здобуваючи взаєморозуміння на емоційному і поведінковому рівнях, не тільки із собі подібними, а й з іншими живими істотами. Проте не варто забувати також про набуті навички невербальної комунікації – такими є національно-специфічні жести, які є характерними для певного народу, або ж набувають різного значення залежно від території використання.

Необхідно зауважити, що завдяки невербальному спілкуванню людина отримує можливість психологічно розвиватися ще до того, як вона навчиться розмовляти, тобто здобуде навички вербального спілкування (близько 2-3 років). Крім того, саме по собі невербальне спілкування сприяє розвитку і вдосконаленню комунікативних можливостей людини, внаслідок чого вона стає більш здатною до міжособистісних контактів і відкриває для себе більш широкі можливості для розвитку.

Хоча вербальні символи (слова) є основним засобом для кодування ідей, призначених до передачі інформації, також ми використовуємо і невербальні символи для трансляції повідомлень. При невербальній комунікації використовуються будь-які символи, крім слів.

Дуже часто невербальне спілкування відбувається одночасно з вербальним і може або підсилювати або ж змінювати зміст слів. Обмін поглядами, вираз обличчя, наприклад посмішка і вираження несхвалення, підняті в здивуванні брови, схвалення чи несхвалення – усе це приклади невербальної комунікації. Використання пальця щоб вказати на предмет, прикривання рота рукою, дотик, млява поза також відносяться до невербальних способів передачі значення (змісту).

Отже, бачимо, що невербальне спілкування займає значне місце в комунікативній поведінці людини, самотійно, наприклад, при дистантній формі спілкування, або, частіше, як супровід до вербального.

1.2 Історія дослідження невербальної поведінки

Феномен невербального спілкування як частина спілкування, як аспект і середовище взаємодії між людьми цікавив мислителів з давніх-давен. При цьому його вивчення у всі часи здійснювалося з різних ракурсів, які в свою чергу доповнювали і збагачували один одного. Перший відображає двоїсту природу єднання і відособленості людського організму і навколишнього середовища, пов'язані з цим процеси сприйняття себе та іншого, душі і тіла через дії в середовищі. Це філософсько-антропологічний погляд на проблему.

Інший підхід представляє собою семантико-лінгвістичну основу, коли «невербальне» сприймається, в першу чергу, як немовленнєве або в протиставленні з ним. Цікавим є те, що і вітчизняна, і зарубіжна психологія невербального спілкування формувалися саме як певне протиставлення до вербального спілкування. Тому термін "невербальне" існує не стільки для того, щоб окреслити саме область досліджень, скільки для того, щоб підкреслити, що мова йде про явища, які не відносяться до такого поняття як "слово" [Коноваленко 2016, с. 153-170].

В основі такого підходу лежить розуміння мови як знаково-символічної системи, здійснення процесу спілкування через кодування-декодування вербальної і невербальної інформації.

Вивчення основ невербальної комунікації бере початок з глибокої давнини – в наукових трактатах античних учених і мислителів з ораторського мистецтва та майстерності.

Наприклад, як зазначає у своєму дослідженні З. І. Курцева, в трактаті зі стародавньої риторики Марка Фабія Квінтіліана "Ораторське повчання" стверджується, що найбільш красномовна людина без чесності не є оратором, тому навчання спілкуванню має здійснюватися в дусі виховання основ моральності. А мовлення людини має відповідати внутрішнім поривам душі, адже обличчя показує більше, ніж наша мова: воно часто замінює слова, в

обличчі людини головне – очі, в яких душа відображається так яскраво, що навіть від радості вони світлішають, а від печалі тускніють.

В свою чергу, посилаючись на ораторів Цицерона і Демосфена, щодо значення міміки і жестів, авторка підкреслювала, що вираз обличчя є найважливішою турботою оратора, адже для оратора найважливіше – виразні жести, при цьому рухи повинні точно відповідати змісту слів [Курцева 2004, с. 6-10].

У сучасних наукових дисциплінах, зокрема в психології, найбільшу увагу даному виду спілкування приділяється в таких областях, як паралінгвістика, екстралінгвістика, психосеміотика, соціолінгвістика. Термін «невербальне спілкування» останнім часом став категорією, яка об'єднує різні явища і, таким чином, перетворився в більш широке поняття, яке в сучасній науковій літературі отримало назву «несловесна мова». Різні складові цієї мови є предметом спеціального вивчення і обговорення в таких науках, як філософія, психологія, лінгвістика, літературознавство, мистецтвознавство, культурологія.

Більшість зарубіжних досліджень, присвячених аспектам невербальної поведінки і невербальної комунікації, європейського та північноамериканського походження. Так, наприклад, у своїй роботі А. Жироде описує, що вже у другій половині XIX ст. теоретик театрального мистецтва Дельсарт зробив одну з перших спроб описати і розшифрувати як «культуру голосу», так і рухи тіла і жести, визначити різні форми мови тіла, яке, на його думку є інструментом, а жести – відображенням внутрішніх поривів людини. [Giraudet 1895, 128 с.]. Однією з найвпливовіших робіт, що дали поштовх до сучасних досліджень виразів обличчя, була книга Дарвіна «Вираження емоцій у людини і тварин», яка вийшла в 1872 р. і носила описовий характер [Darwin 1872, с. 12].

Робота Ефрона «Жести і навколишнє середовище», написана в 1941 р., стала класичною, а його новаторські і ретельно опрацьовані методи вивчення жестів і мови тіла, а також запропонована автором класифікація невербальної

поведінки, вплинули на майбутні покоління вчених. Крім того, дослідник звернув увагу на важливу роль культури у формуванні жестів і рухів тіла. Цей висновок суперечив головній думці про те, що людська поведінка майже не піддається впливу контексту і навколишнього середовища [Efron 1972, 321 с.].

У 50-х р. минулого століття кількість досліджень невербальної поведінки значно зросла. У 1952 р. з'явилося «Введення в кінесіку» Р. Бердвістелла [Birdwhistell 1952, 88 с.], в 1959 р. – робота американських спеціалістів з невербального спілкування Дж. Холл та М. Непп, «Німа мова». Саме ці антропологи вперше застосували деякі принципи лінгвістики по відношенню до невербальних явищ, а також ввели назви для наук про рухи (кінесика) і простор (проксемика) і розробили програму досліджень в кожній з цих областей [Непп, Холл 2006, 512 с.].

У 1956 р. було опубліковано спільну працю психіатра Юрген Рюш і фотографа Уелдон Кіз «Невербальна комунікація: нотатки про візуальне сприйняття в стосунках між людьми». Книга, в назві якої вперше було використано термін «невербальна комунікація», набула великої популярності – у ній містяться теоретичні розробки походження, використання і кодування невербальної поведінки і підтверджується комунікативна роль навколишнього середовища [Рюш, Киз 1956, 205 с.].

Однією з найважливіших теоретичних робіт стала стаття П. Екмана та В. Фрізена про походження, використання і кодування невербальної поведінки. У ній представлені такі області невербальної поведінки, як емблеми, ілюстратори, вираження афекту, регулятори і адаптери [Ахьямова 2009, с. 122-130].

Спираючись на дослідження В. Круткіна [Круткин 1993, с. 93-113], вважаємо за потрібне наголосити на тому, що вітчизняні філософи також неодноразово зверталися до проблеми співвідношення душі і тіла, їх функціонування при спілкуванні, його різні види і форми. Так, П. О. Флоренський був переконаний, що людина є зверненою всім своїм

буттям до культури – наприклад, в музиці розкривається все тіло, що сприймає і вібує згідно мелодії, а не тільки душа людини.

Вважається, що людина має два види пам'яті: еволюційну генетичну пам'ять роду та історичну мовну пам'ять роду. У комунікації взаємодіють не просто гортань одного і слуховий апарат іншого – у комунікації одна людина вся цілком звертається до іншої. Як писав П. О. Флоренський, ми говоримо не тільки за допомогою гортані та язика, але всім тілом, артикуляційні скорочення розкриваються як переживання, що надають тон вольовому імпульсу [Флоренский 1990, 447 с].

В свою чергу, російський мислитель О. Ф. Лосєв обґрунтував невіддільність тіла від людського і особистісного. Зокрема він писав, що за манерою говорити, по погляду очей, по складкам на лобі, по положенню рук і ніг, за кольором шкіри, по голосу, за формою вух, не кажучи вже про вчинки, він завжди б міг дізнатися, що за особистість перед ним знаходиться [Лосєв 1993, с. 120-131].

В ряді досліджень, присвячених розробці аспектів невербальної комунікації, заслуговує на увагу робота французького соціолога М. Мосса «Техніки тіла», присвячена соціалізації тілесності. За допомогою цього виразу М. Мосс позначав спосіб, яким від покоління до покоління люди дізнаються, як використовувати своє тіло.

Розглядаючи техніку дитинства, М. Мосс наводить переконливі приклади того, що перш ніж людина «увійде в розум», вона «входить в тіло», приклади зв'язку цих процесів і говорять про наявність вроджених технік, чорнових рухів. В перші тижні і місяці життя відбувається безпосередньо-тілесний контакт дитини з матір'ю – розвиток рухів, тренуваність органів почуттів, освоєння просторових, тимчасових і смислових параметрів навколишнього світу, і які мають величезне значення для формування навичок новонародженого. Передача різних технік тіла за традицією, вважає М. Мосс, становить відмінність людини від тварин. Особливість передачі в тому, що вона здійснюється через спілкування, усно (навчання ходьбі,

музиці, танцям та ін.). Дослідник підкреслює, що навчання такого роду може бути тільки зоровим, але виключно вербальним при цьому – ніколи [Мосс 1996, с. 242-263].

Інший варіант невербалізованих форм прояву феномена власного тіла розкриває філософ В. О. Лекторський. Він стверджує, що з одного боку, це відбувається «зсередини», за допомогою рецепції. З іншого, цей феномен розкривається через усвідомлення вписання тіла в мережу взаємозв'язків світу. При цьому, невербалізовані перцептивні дії вчений розглядає як прояви практичного інтелекту і зауважує, що вербалізовані (словесні) уявлення простору як внутрішнього, так і зовнішнього вкрай бідні, а перцептивні (почуттєві) категоризації є значно багатшими [Лекторский 2012, с. 25-30].

1.3 Типологія невербальних засобів комунікації

Ознайомлення з дослідженнями в області невербальної комунікації показало, що на даний момент в науковому просторі єдина типологія невербальних засобів відсутня. До того ж, засоби невербального спілкування мають функціональні особливості, і саме різні підходи до розуміння цих особливостей визначають відмінності в існуючих в даний час підходах до класифікації невербальних засобів, які необхідні для визначення їх комунікативної ролі.

Внаслідок ряду причин склалася суперечлива думка щодо статусу невербальної поведінки як способу вираження психологічних особливостей особистості. Основна причина полягає в самому феномені невербальної поведінки, складності її експериментального вивчення, багатокомпонентності, різнорівневих зв'язків між компонентами і різноманітністю всіх процесів, за допомогою яких формується невербальна поведінка особистості. А глибокий інтерес до проблем психології невербальної поведінки привів до розвитку особистісного підходу, до

розгляду природи її походження в рамках соціокультурних і соціально-психологічних факторів.

Так, відповідно до фізичної природи І. М. Горелов ділить невербальні компоненти комунікації на фонаційні, мімічно-жестові, пантомімічні і змішані. Вказівні значення, наприклад, реалізуються за допомогою жестів, описові значення – жестами і в пантомімі, значення спонукання, питання, затвердження та заперечення – різними знаками, включаючи змішані, модальні значення – фонаційними засобами, але і деякими жестами і мімічними комплексами, складні значення, що включають вказівки або опис спільно з виразом модальності – змішаними засобами [Горелов 1980, с. 104].

В свою чергу, виходячи з того, що невербальному знаку притаманний характер зв'язку означаючого і означуваного, А. В. Дементьєв запропонував класифікацію кінем, в якій виділив три типи знаків: знаки-символи, знаки-індекси і знаки-ікони.

Згідно з цією класифікацією кінем їх можна поділити на індекси (мимовільні кінеми, що характеризуються природним зв'язком означаючого і означуваного або асоціацією за фактичною суміжністю), ікони (довільні кінеми, засновані на асоціації за подібністю) і символи (довільні кінеми з умовним зв'язком означаючого і означуваного). При цьому у виділених підгрупах можливо і подальше розмежування.

Так, індексальні кінеми можуть бути поділені на симптоми (індекси, які мають автономне значення, в тому числі і окремо від висловлювання, симптоматичні, наприклад, зміна кольору обличчя) і кінесичні паралінгвізми (індекси, які не мають значення окремо від висловлювання, наприклад, ритможести). Також серед іконічних кінем розрізняють вказівні та образотворчі.

Відносно кінем, які характеризуються умовним зв'язком означаючого і означуваного, то їх також позначають як «емблеми» – невербальні сигнали, які можуть бути замінені рівнозначним словом або фразою. Значення емблеми актуалізується не тільки при паралельному вербальному акті, а й

може повністю його замінити. Тому емблеми в основному застосовуються в тих ситуаціях, коли співрозмовники не можуть або не хочуть розмовляти один з одним. Серед емблем можна виділити символи (емблеми, що характеризуються рудиментарною іконічністю) і конвенціонали (емблеми з повним умовним зв'язком, наприклад, стверджувальний рух голови) [Дементьев 1985. с. 15-27].

Існує також класифікація О. В. Мудрої, яка представлена знаковими паравербальними і признаковими парамовними засобами. Паравербальні засоби, в свою чергу, діляться на символічні (ритуальні, умовні) і образотворчі (предметні, ритмічні, вказівні); група признакових парамовних засобів містить експресивні (модальні і емоційні) компоненти [Мудрая 1995, с. 16].

Як зазначає В. А. Лабунська, система рухів, що розглядаються в контексті психології невербального спілкування, включає:

- рухи тіла, пози;
- рухи рук, жести;
- рухи і вирази обличчя;
- дотики;
- рухи, вирази і контакт очей;
- парамову, інтонаційно-вокальні рухи;
- пересування в просторі.

В. А. Лабунська виділяє наступні види невербального спілкування:

- деструктивне і конструктивне;
- монологічне і діалогічне;
- особистісно-спрямоване і соціально-орієнтоване;
- безпосереднє і опосередковане засобами масової інформації (радіо, телебачення).

Поряд з цими видами невербального спілкування вона пропонує виділити примітивне, маніпулятивне конвенціональне, ділове і особистісне невербальне спілкування відповідно до соціально-психологічної класифікації

спілкування (установка або вид спрямованості; ставлення до іншого; зміст спілкування; особливості сприйняття партнера; нормативність звернення і т. д.) [Лабунская 1986, с. 135].

Принципово іншу схему класифікації невербальних засобів спілкування запропонував Клаус Шерер. У своїй класифікації він говорить про те, що невербальні засоби передаються по різних каналах, і розглядає окремі функції як різні аспекти однієї і тієї ж одиниці невербальної комунікації. Виходячи з цього він виділяє парасемантичну, парасинтетичну, парапрагматичну і як доповнення – діалогічну функції невербальних засобів спілкування.

Парасемантичну функцію невербальних засобів спілкування слід розуміти як відношення специфічних невербальних засобів спілкування до змісту вербального повідомлення, яке вони супроводжують. Якщо при цьому невербальні засоби підтверджують, підсилюють або ілюструють вербальне повідомлення, то в цьому випадку можна говорити про ампліфікацію (розширення) функцій невербальних засобів.

При модифікації невербальний сигнал навпаки послаблює значення вербального повідомлення (наприклад, коли ми вибачливо посміхаємося при відмові), але не суперечить йому. Контрадикція вказує на розбіжність значень вербального і супроводжуючого його невербального повідомлень. Особливий випадок парасемантичної функції – субституція, при якій невербальне повідомлення не підтверджує або спростовує вербальне повідомлення, а повністю його заміщає.

Парасинтетична функція проявляється в сегментації мовленнєвого потоку невербальними знаками (ритможестами) з одного боку, і в синхронізації різних невербальних знаків, що передаються по різних каналах комунікації, з іншого.

Парапрагматична функція об'єднує дві різні сфери. Експресія – це невербальний знак, який вказує на емоційний стан, наміри або переваги

мовця. Функція реакції об'єднує різні сигнали слухача, наприклад, сигнали уваги до слів мовця, розуміння, значущості слів говорячого.

Діалогічна функція полягає в регулюванні послідовності бесіди і в прояві міжособистісних взаємин учасників розмови (наприклад, симпатія, соціальний стан). Як бачимо, вирішальним критерієм у даній класифікації є ставлення невербального знаку до вербальної частини повідомлення і це робить її особливо прийнятною для лінгвістики [Scherer 1984, с. 71-100].

1.4 Загальна характеристика поняття «мова жестів»

Вчитися сприймати та розуміти мову невербальної комунікації важливо з окремих причин. По-перше, за допомогою слів можна передати тільки конкретні знання, але для того, щоб висловити почуття самих лише слів часто буває недостатньо. Іноді ми говоримо «Я не знаю, як виразити це словами», маючи на увазі, що наші почуття настільки глибокі або складні, що для їх вираження ми не можемо знайти відповідних слів. Саме тоді почуття, що не піддаються словесному вираженню, невербально передаються в мовленні. По-друге, знання мови жестів показує, наскільки ми вміємо володіти собою. Також невербальна мова здатна показати нам те, що насправді люди думають про нас.

Кожен народ, кожна нація має свій різноманітний арсенал засобів комунікації. Пріоритетним завданням вивчення іноземних мов є оволодіння як вербальними, так і невербальними засобами комунікації. Питання невербальної спілкування є дуже актуальними для мовної діяльності людей різних національностей, особливо тепер, коли глобальні інтегративні процеси поширюються на всіх рівнях взаємодії.

Пізнання невербальних засобів спілкування представляє більше можливості для виховання культурної компетенції. Знаки невербальної комунікації чужої культури, культури мови, що вивчається, допомагають формуванню комунікативної компетенції.

Опанування іншомовної культурою передбачає формування умінь невербального спілкування, яке розуміється як знання норм, правил, володіння комплексом невербальних навичок та умінь, що дозволяють здійснювати комунікацію відповідно до норм поведінки, дотримання етикету невербальної поведінки у різних ситуаціях міжкультурного спілкування.

Дослідження в області еволюції людських систем спілкування дозволяють припустити, що історично мова жестів передувала словесному спілкуванню. Вже у вищих антропоїдів відзначені жести і пози, відповідні поведінці людини: обійми, уклін, кивок головою, поза загрози та ін. Найвірогідніше, що ці жести були закладені в генетичному коді матері, яка навчала дитину ходити, носила на спині, грала в «хованки» і т. д. У багатьох культурних традиціях існували відпрацьовані системи жестів: деякі монахи та дервіші давали обітницю мовчання і спілкувалися за допомогою жестів, які не поступаються сучасній мові жестів глухонімих.

Деякі вчені вважають, що формування індивідуальної свідомості в процесі взаємодії почалося з поняття жесту. Жест як форма міжособистісного спілкування поєднана з деякими елементами досвіду людини і викликає в свідомості сприймаючого такий же відгук, що і в свідомості виконуючого цей жест.

Дисципліна, яка вивчає сукупність рухів людського тіла (жестів, міміки), що використовуються у процесі спілкування (за винятком рухів мовленнєвого апарату), отримала в науковому просторі назву кінесика (від гр. *kinesis* – рух). Також вона вивчає відображення поведінки людини в її невербальних проявах, до складу яких належить міміка (рух м'язів лиця), пантоміміка (рух всього тіла), «вокальна міміка» (інтонація, тембр, ритм, вібрація голосу), експресія (виразність, сила прояву почуттів, переживань), яка може стати вирішальною під час інтерпретації висловлювань.

Розуміння поняття жест не є однозначним. Слово «жест» походить від латинського *gestura*, що в широкому сенсі означає «робити, носити, нести

відповідальність, контролювати, виконувати і т. д.», а в більш ранньому періоді розумілося як «спосіб діяти».

В невербальній семіотиці основними функціями жестів вважають регулювання і управління вербальною поведінкою мовця і слухача [Крейдлин 2004, с. 242].

В роботі тіла поняття «жест» розуміється в широкому значенні слова як рух тіла людини і всіх його частин, включаючи частини голови і обличчя.

Жест – це зовнішній прояв внутрішнього емоціонально-психологічного стану людини. Уміння розпізнавати мову жестів в людському спілкуванні дозволяє читати співрозмовника як книгу. Існує велика кількість класифікацій жестів при невербальному спілкуванні, наприклад, в залежності від їх призначення, спирачись на дослідження жестових рухів людини Д. Левіса, О. В. Морозов їх детально описав та проаналізував, запропонувавши свою класифікацію. Таким чином виділяють п'ять відповідних груп жестів:

1) Жести-ілюстратори – описово-образотворчі і виразні жести, які супроводжують мовлення і позамовленнєвим контекстом втрачають сенс. З їх допомогою мовець намагається більш глибоко розкрити зміст висловлювання, такі жести супроводжують розмову, більш докладно розкриваючи її зміст. Це жести повідомлення: вказіки (вказівний палець), піктографії, тобто образні картини; кінетографи – рухи тілом; жести-«відмашки»; ідеографії, тобто своєрідні рухи руками, що з'єднують уявні предмети разом;

2) Жести-регулятори – це жести, які виражають ставлення мовця до чого-небудь. До них відносять посмішку, кивок, напрямок погляду, цілеспрямовані рухи руками;

3) Жести-емблеми – це свого роду замітники слів або фраз в спілкуванні. Наприклад, стиснуті разом руки за манерою рукостискання на рівні грудей означають у багатьох випадках – «доброго дня», а підняті над головою – "до побачення".

4) Жести-адаптори – це специфічні звички людини, пов'язані з рухами рук. Це можуть бути:

- а) почісування, посмикування окремих частин тіла;
- б) торкання партнера;
- в) погладжування, перебирання окремих предметів, що знаходяться під рукою (ручка, гудзик і т. п.);

5) Жести-афектори – жести, що виражають через рухи тіла і м'язи обличчя певні емоції [Морозов 2002, с. 231-233].

Стосовно співвідношення вербальної і невербальної інформації в процесі комунікації, Н. І. Смирнова пропонує наступну класифікацію:

1. Комунікативні жести, що заміщають в мовленні елементи мови (жести вітання і прощання, погрози, залучення уваги, жести негативні, питальні, що виражають подяку, примирення та ін.);

2. Описово-образотворчі жести, які супроводжують мовлення і втрачають сенс поза мовленнєвим контекстом (жести, що позначають розмір, форму предмета, просторове розташування об'єкта та ін.);

3. Модальні жести, що виражають оцінку предметів, явищ, людей (жести схвалення, незадоволення, недовіри, невпевненості, розгубленості, відрази, радості, захоплення, подиву) [Смирнова 1971, с. 21].

З точки зору семантики Г. Крейдлін виділяє два основні типи жестів: комунікативні та симптоматичні жести.

До комунікативних жестів відносяться жести, які мають інформацію, яку жестикулюючий навмисно передає адресатові. За своєю природою це чисто діалогічні жести, серед яких є як жести-стимули та жести-реакції.

Серед комунікативних жестів виділяють дейктичні жести, які містять у своїй семантиці вказівку на учасників комунікації або на певне місце, релевантне для даної ситуації та етикетні жести, які вживаються в конкретних, чітко визначених ситуаціях як елемент, що передає інформацію про структуру колективу, до якого входить жестикулюючий, або інформацію про тип ситуації. Кожен етикетний жест є паралінгвістичним корелятом

конкретного мовного акту. Більше того, в опис етикетного мовного акту часто включається інформація про можливі немовні способи його реалізації. До етикетних жестів відносяться жести ввічливості, які виконуються під час вітання і прощання.

Також вчений виділяє ще один тип, а саме – ритуальні жести. Ритуальні жести виконуються в певних соціально маркованих ситуаціях, що вимагають суворого дотримання правил поведінки. Дана група жестів близька за своєю семантикою до етикетних жестів, але в силу умовності виконання і того, що ситуації, в яких ці жести виконуються, дуже специфічні, вони мають бути представлені як окремий семантичний тип [Крейдлин 1998, с. 174-185].

Д. Ефрон в своєму класичному дослідженні жестів єврейських і італійських переселенців в Америці спростовував поширене твердження про те, що всі жести за своєю природою є образотворчими. Навпаки, він стверджував, що необразотворчі жести переважають у всіх типах жестикуляції. Він говорить, що жестовий рух має значення при таких випадках:

1) якщо він акцентує суть вербального повідомлення, супроводжуваного ним;

2) при конотаціях (дейктичних, образотворчих, або символічних), що виникають незалежно від процесу мови і які можуть доповнювати або не доповнювати її [Efron 1972, с. 150-167].

Категорії, виділені Д. Ефроном, лягли в основу запропонованої П. Екманом і В. Фрізенем класифікації жестів, що нараховує наступні 8 груп жестів:

- 1) Акцептуальні рухи – рухи, які виділяють слово або фразу.
- 2) Ідеограми – рухи, які показують напрямок думки.
- 3) Дейктичні рухи – вказують на об'єкт, місце або результат.
- 4) Просторові рухи – рухи, які відображають просторові відносини.
- 5) Ритмічні рухи – рухи, які відображають ритм або темп подій/ситуацій.

6) Кінетограмми – рухи, які відображають рухи тіла або фізичні дії, непритаманні людині.

7) Піктограми – рухи, які зображують в повітрі об'єкт, про який йде мова.

8) Символічні рухи – символи, які використовуються, щоб проілюструвати вербальне повідомлення, повторити або замінити слово [Ekman, Friesen 1969, с. 49-98.].

Як бачимо, обидві класифікації побудовані на розрізненні символічних жестів і жестів, які можуть приймати своє значення тільки в зв'язку з конкретною ситуацією спілкування. Крім того, на перший план висувається семантична характеристика жестів, яка не може бути розглянута окремо від вербального повідомлення і уточнюється ним.

Отже, жести є невід'ємною частиною спілкування між людьми. З їх допомогою ми більш яскраво і емоційно висловлюємо свої думки. Функції жестів в комунікації досить різноманітні. Вони можуть регулювати і управляти вербальною поведінкою мовця і слухача, відображати в процесі комунікації актуальні мовні дії, передавати адресату смислову інформацію, а також репрезентувати психологічний стан мовця. Крім того, жести можуть виконувати дейктичну функцію – наприклад, вказувати на місце розташування людини або об'єкта, описувати параметри об'єкта. Особлива функція жестів – риторична, коли крім передачі значення вони беруть участь в обробці виконання повідомлення, коли акцент переноситься на візуальний образ, який створює слово. Жести можуть бути прагматично освоєними (підморгнути, простягнути руку, потиснути руку, доторкнутися до плеча) чи прагматично неосвоєними, стилістично нейтральними або стилістично забарвленими.

РОЗДІЛ 2. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ФРАЗЕОЛОГІЇ

2.1 Основні етапи розвитку французької фразеології

Проблемі розвитку французької фразеології як науки присвячено праці багатьох вчених. Становлення французької фразеології А. Г. Назарян розділив на три нерівні періоди відповідно до змісту і темпам її розвитку.

Перший період охоплює проміжок часу від виникнення французької мови в IX ст. і до XVI ст., відповідаючи старофранцузькій і середньфранцузькій мовам. Його можна охарактеризувати як період панування пареміології (від грец. *paroimia* – «прислів'я») – широке поширення і вживання прислів'їв (*proverbe* від лат. *proverbium* – «сталий вислів часто метафоричного або стійкого характеру»). У XV ст. пареміологія втрачає свою могутність: в словниках і збірниках з'являються неприслівні фразеологізми.

Другий період охоплює чотири століття – XVI-XIX ст., включаючи ранньофранцузьку (XVI ст.), новофранцузьку (XVII-XVIII ст.), сучасну французьку мову (XIX ст.). Кожне століття цього періоду можна вважати певним етапом розвитку французької фразеології. Весь другий період характеризується двома тенденціями, що змінювались по чергово та вступаючи в протиріччя один з одним: прагненням до збагачення мови виразними засобами, джерелом яких є переважно народна мова, з одного боку, і ортодоксальним пуризмом, що витісняє народні просторічні висловлювання з літературної мови – з іншого [Назарян 1981, с. 144-145].

У XVII ст. з'являється ряд лексикографічних праць, в яких значне місце приділено аналізу стійких поєднань. Наприклад, багато разів перевиданий пізніше Тлумачний словник Французької Академії (1694 р.), призначення якого було насамперед охороняти чистоту мови, на той час вже не міг ігнорувати багатство фразеології французької мови. І вже XVIII ст. ознаменувало новий етап в історії Франції: у філософських та громадських

думках переважають демократичні ідеї епохи Просвітництва, внаслідок чого мова набуває все більш народний характер. Ортодоксальний пуризм позбавляється підтримки Французької Академії: мовні теорії Клода Вожла відкидаються в цілому, предметом вивчення стає в першу чергу «жива мова», зростає інтерес до його основи – народних виразних засобів, а друге видання словника Академії керується 17 принципами рівності всіх слів, як і громадян єдиної республіки: «Якщо слово увійшло в мову, воно тим самим набуло право на місце в словнику».

В епоху Просвітництва велику роль у формуванні нового ставлення до образних засобів зіграли французькі письменники-класики. Ж.-Ж. Руссо висуває важливу тезу про первинність образної мови [Назарян 1981, с. 128].

Можна стверджувати, що французька революція 1789 р. викликала докорінні зміни в суспільно-політичному житті, ознаменувавши початок нової ери в історії – дворянство позбавляється влади, а теорія аристократичного пуризму будь-якої актуальності. Соціальні процеси призводять до потужного підйому мовної творчості – виникає безліч нових понять, неологізмів, оборотів, образів, які прийшли з самих низів, з найвіддаленіших провінцій [Rey 2002, с. 90-110]. У XVIII ст. термін «*phrase*» в своєму першому значенні «мовний зворот, вислів» поступово витісняється терміном «*locution*» (від лат. *locutio*, *loqui* – «говорити»), який з'явився у французькій мові в XVI ст. в значенні «спосіб виражатися, говорити», і до кінця XVII в. набув нового значення – «мовний зворот, вислів». Еволюція значення слова «*phrase*» в «фраза, речення», сприяла появі в 1778 р. слова «*phraséologie*» в значенні «властива будь-якій мові або письменникові конструкція речення» [Matoré 1964, с. 230-231].

У XIX ст. французька фразеологія розвивається особливо інтенсивно. Для французьких письменників цього періоду характерно широке використання образних засобів мови як літературних, так і розмовних: народних, професійних жаргонів, аргю і т. д.

Великий внесок у розвиток і збагачення французької фразеології внесли такі письменники, як Стендаль, П. Меріме, Г. Флобер, Е. Золя, Г. де Мопассан, а особливо яскраво і різнобічно образну словотворчість представлено в творчості В. Гюго і О. де. Бальзака.

XIX століття було особливо плідним у становленні французької фразеології як лінгвістичної науки – здійснюється перехід від вивчення окремих явищ фразеології до їх систематизації – фразеологізми сприймаються вже як певна сукупність одиниць мови, пов'язаних між собою стійкими відносинами. Нарешті виробляється загальна для французької фразеології термінологія. Нагадаємо, що до XIX ст. терміном «*proverbes*» називалися не тільки прислів'я, але і неприслівні фразеологізми. До кінця XIX ст. найбільш загальним терміном для позначення будь-якого стійкого сполучення, крім прислів'їв, утвердилося слово «*locution*», а так як фразеологія і пареміологія починають диференціюватися, то термін «*proverbe*» закріплюється за об'єктом пареміології – прислів'ям. Відбувається розширення змісту терміна «*phraséologie*» до значення «сукупність фразеологічних одиниць, властивих будь-якій мові, письменнику, соціальній групі». У XX ст. в цьому ж значенні його вживає Ш. Баллі, розглядаючи фразеологію як частину словникового запасу мови - *partie du vocabulaire* [Bally 1905, с. 80-83].

Третій період з точки зору А. Г. Назаряна – від початку XX ст. до наших днів, відповідає сучасному рівню розвитку мови. Починаючи з першого десятиліття XX ст. розвиток французької фразеології на довгий час виявився під впливом статичних поглядів швейцарського лінгвіста французького походження Ш. Баллі. Погляди Баллі на фразеологію французької мови були в основному викладені в таких його роботах з французької стилістики як «*Précis de stylistique*» та багато раз перевиданої згодом «*Traité de stylistique française*».

Відзначимо, що праці Баллі сприяли значному поширенню та зміцненню в науці лінгвістичного терміна фразеологія – «*phraséologie*». У цих роботах

автор розглядав фразеологію як «частину словникового запасу» мови («*partie du vocabulaire*»), маючи на увазі сукупність фразеологічних одиниць цієї мови, а самі фразеологізми – як стійкі поєднання слів з різним ступенем їх «спаяності» [Bally 1951, 595 с.].

2.2 Проблема визначення поняття «жестовий фразеологізм»

У лінгвістиці, а особливо у лексичному складі мови жести вербалізуються та передаються на письмі насамперед завдяки фразеологічним одиницям. Вони відрізняються за структурою, цілісністю значення, наявністю менш або дільш значимих компонентів.

Доцільним буде спершу звернутися до теоретичного визначення поняття фразеологізму, або фразеологічної одиниці. Слід зауважити, що у науковій та навчальній літературі було безліч спроб визначити поняття фразеологічної одиниці.

Фразеологія як самостійна лінгвістична дисципліна в мовознавстві виникла в 40-х роках ХХ століття і продовжує розвиватись і надалі. Однак, незважаючи на існування великої кількості досліджень з основних питань фразеології, до теперішнього часу не склалося єдиного підходу до визначення фразеологічної одиниці мови. Тому існує велика кількість визначень поняття «фразеологічна одиниця». За ствердженням А. В. Куніна фразеологічними одиницями є стійкі поєднання лексем з повним або частково переосмисленим значенням [Кунин 1983, с. 88-100].

В. М. Мокієнко говорить про те, що фразеологічної одиницею є відносно стійке, відтворюване, експресивне поєднання лексем, що володіє цілісним значенням [Мокиєнко 2005, с. 110-112].

А от загальне визначення фразеологізму висунув швейцарський лінгвіст, основоположник сучасної фразеології, Шарль Баллі, і трактував їх як фразеологічні звороти, тобто поєднання, що міцно увійшли в мову [Bally 1951, с. 90]. Згідно цьому формулюванню, особливе значення у визначенні

фразеологічної одиниці мала семантична сполучуваність компонентів і внутрішня форма поєднання. Умова тотожності фразеологізму одному слову було, на думку Ш. Баллі, основою для визначення цього словосполучення фразеологізмом.

В свою чергу М. М. Шанський дає наступне визначення фразеологічного обороту: відтворена в готовому вигляді мовна одиниця, що складається з двох або більше ударних компонентів, фіксована за своїм значенням, складом та структурою [Шанский 1996, с. 22]. Фразеологізми володіють цілісним значенням і відповідають одному члену речення, вони не утворюються в мові як вільні словосполучення, а відтворюються в готовому вигляді.

Ця робота спирається на визначення, яке було висунуте О. С. Ахмановою, яка стверджує, що фразеологічна одиниця – словосполучення, в якому семантична цілісність номінації тяжіє над структурною роздільністю складових його елементів (виділення ознак предмета підпорядковане його цілісному позначенню), внаслідок чого воно функціонує в складі речення як еквівалент окремого слова [Ахманова 1966, с. 503]. Це формулювання підтверджує, що фразеологічний зворот є єдиним елементом речення, а також являє собою значиму мовну одиницю, і при дослідженні фразеологічних одиниць їх варто розглядати як цілісну одиницю мови. Фразеологізму притаманне власне значення, незалежне від значення компонентів, з яких він складається, він має свій відмінний особливостію аналог лексико-граматичного значення слова, що характеризує його як складову до окремої частини мови. Тож виходячи з аналізу запропонованих вченими визначень можна підсумувати, що фразеологізм та фразеологічна одиниця є синонімами.

Але, як зауважив Ш. Баллі, до складу фразеологізму завжди входить один головний, значимий компонент [Bally 1951, с. 105-110.]. Він повинен впливати на його цілісне значення і часто є основою для класифікації, наприклад, наявність у складі фразеологічної одиниці соматизму дозволяє

віднести такі ФО до групи жестових фразеологізмів, які відображають рухи тіла людини. Але іноді, як показало дослідження, цілісне значення фразеологічної одиниці відображає жестовий рух, не включаючи назви частин тіла, в роботі їх також віднесено до групи жестових фразеологізмів.

2.3 Особливості фразеологізмів як сталих мовних одиниць

Фразеологізми, як і всі мовні одиниці, мають певні характерні ознаки. На думку Ш. Баллі відмінними особливостями фразеологізму є [Bally 1951, с. 121-123]:

- фіксованість лексичного складу, але в різних фразеологічних оборотах ступінь стійкості може відрізнятися;
- фразеологічна одиниця відтворюється в мові в готовому вигляді, на відміну від звичайного словосполучення;
- особлива семантична структура, притаманна тільки даній фразеологічній одиниці;
- стале вживання в мові;
- складне мовне формування, що складається з двох або більше компонентів.
- містить в своєму складі не менше одного головного, значимого слова.

На думку М. М. Шанського фразеологічні одиниці володіють наступними ознаками:

- відтворюваність в готовому вигляді: фразеологізми не створюються в вільному потоці мовлення і не утворюються в процесі спілкування. Вони відтворюються в мовленні у вигляді готових мовних одиниць;
- сталість складу і структури. Компоненти фразеологізмів пов'язані один з одним в певному порядку, їх склад постійний. Положення та порядок слів, як складових фразеологічного звороту, не змінюються;
- цілісність значення;

- структурна оформленість, під якою розуміється то, що компоненти фразеологізму, тобто слова, можуть вживатися поза фразеологічного обороту на відміну від компонентів слова – морфем, які поза межами слова не вживаються;

- граматична оформленість говорить про те, що фразеологізм є різнооформленою одиницею.

- акцентологічна оформленість, під якою розуміється здатність фразеологічних зворотів мати в своєму складі два або більше ударних слів [Шанский 1996, с. 31-33].

Також, слід зазначити, що слід відрізнити фразеологічні одиниці від окремих слів і від їх вільних поєднань. Основними відмінними рисами, які дозволяють розрізнити фразеологізми від слів і словосполучень – це відтворюваність в мовленні в якості єдиних, неподільних оборотів і притаманна їм стійкість структури та складу даного фразеологізму.

Важливою проблемою фразеології є семантична класифікація фразеологічних одиниць. Багато дослідників в цьому питанні класифікують фразеологізми французької мови за ступенем спаяності компонентів і за ступенем мотивованості їх значень і відзначають, що французька фразеологія відрізняється великою рухливістю і яскраво вираженими аналітичними тенденціями.

Відповідно до функціональних особливостей фразеологізмів, як зазначає Хамідова Н. Ю., фразеологізми класифікуються на наступні великі типи: некомунікативні і комунікативні. До першого типу відносять фразеологізми, що не володіють комунікативною функцією, тобто функцією передачі повідомлення. Вони співвідносяться за своєю структурою зі словами і словосполученнями і найчастіше є непередикативними, рідше – частково передикативними. Виділяють наступні підтипи: номінативні, службові, вигуківі і модальні фразеологізми.

Номінативні фразеологізми виконують номінативну або називну функцію. Вони позначають предмети, явища, дії, якість, стан і т. п. Службові

фразеологізми не мають самостійного значення і не можуть бути членами речення. Вигуківі фразеологізми виконують емотивну функцію, вони не є членами речення, але є його самостійними одиницями. Модальні фразеологізми відображають особисте суб'єктивне ставлення мовця до свого висловлювання або ж оцінку змісту повідомлення. Залежно від характеру такого ставлення дані фразеологізми можуть висловлювати імовірність, достовірність, бажаність чи небажаність, можливість того, про що йдеться і т. д.

До комунікативного типу відносяться такі фразеологізми, які виступають в ролі самостійних комунікативних одиниць і за своєю структурою співвідносяться з реченнями. Всі фразеологізми цього типу є предикативними. Їх можна розділити на дві групи: приказкові і неприказкові фразеологізми. Комунікативні приказкові фразеологізми носять повчальний характер і відображають національну свідомість, традиції і культуру суспільства. Такі фразеологізми є або самостійними реченнями, або ж є частинами складного речення.

Комунікативні неприказкові фразеологізми використовуються для характеристики будь-якої події або ситуації. Здебільшого вони мають замкнуту предикативну структуру [Хамидова 2019, с. 66-67].

Як бачимо, головною ознакою фразеологічної одиниці є цілісність значення і сталість складу і структури.

2.4 Фразеологічна картина світу

Відомо, що фразеологічний склад мови характеризується образністю, яка дозволяє судити про особливості світогляду носіїв, відображає історичний і духовний досвід певного народу, його самобутність. Прийнято вважати, що у фразеологічній підсистемі національно-культурна специфіка виражена найяскравіше і самобутньо поміж усіх мовних підсистем. З точки зору семантики вона служить сполучною ланкою між буквальним значенням

мовного знака і концептами, стереотипами, властивими народу як носію мови.

Саме тому в останні роки зріс інтерес до проблем співвідношення мови, культури та етносу. Через це досить активними стали дослідження, присвячені мовній картині світу того чи іншого народу. Так, наприклад, французька мова містить багатий матеріал і надає широкі можливості для фразеологічного дослідження.

Багато вчених відзначають саме фразеологію як найбільш самобутнє явище, в якому виражається «суто національна своєрідність мови». Фразеологічні засоби розглядаються як матеріальне оформлення установок, які формуються в середовищі етносу, вбираючи все те, що властиво даному народу як активного суб'єкта пізнання [Кириллова 2003, с. 18].

Соціальний досвід індивіда як суб'єкта пізнання, його система знань про світ і відображена в його свідомості картина дійсності, так звана картина світу, займають важливе місце в лінгвістичних дослідженнях останнього часу. Термін «картина світу» вперше був запропонований О. М. Леонтьєвим в 1975 році. В даний час образ, або картина світу розуміється як відображення в психіці людини предметного світу, що піддається свідомій рефлексії та є опосередкованим предметними значеннями. [Леонтьєв 1975, с. 200-215].

До основних характеристик картини світу психологи відносять її предметність, цілісність, структурність та константність. Картина світу – це цілісне утворення, яке безперервно розвивається і функціонує. Людина, як суб'єкт пізнання є носієм певної системи знань і уявлень про об'єктивну дійсність. Картина світу є своєрідною призмою, через яку сприймається світ. При особливій індивідуальності її змісту люди розуміють один одного, і відбувається це завдяки соціалізації картини світу, яка здійснюється саме за допомогою мови.

Та картина світу, яка формується в результаті прямого пізнання свідомістю навколишньої дійсності, є безпосередньою картиною світу. Вона

утворюється як результат безпосереднього сприйняття світу, його пізнання за допомогою органів чуття і його осмислення за допомогою абстрактного мислення [Попова 2002, с. 4].

Лінгвістика встановлює зв'язок картини світу і мови, вивчає прийоми фіксації інтелектуального змісту засобами мови. Картина світу інтерпретується багатьма сучасними лінгвістами як глобальний образ світу, що лежить в основі світогляду людини, репрезентує змістовні властивості світу в розумінні носіїв певної культури і є результатом всієї духовної активності людини. Мова є не просто частиною картини світу, на її основі формується мовна картина світу, яка являє собою етнічний компонент картини світу загалом, сукупність традицій, звичаїв, вірувань, забобонів, те, що зумовлює етнічний стереотип поведінки представників того чи іншого етносу [Рылов 2003, с. 3].

Отже, мовна картина світу – це комплекс мовних засобів, в яких відображені особливості етнічного сприйняття світу, це сукупність уявлень народу про дійсність, зафіксованих в одиницях мови, на певному етапі розвитку народу. Вона формується, з одного боку, з мовних засобів, що відображають мовні універсалиї, а з іншого – засобами, що закріплюють особливості національного світобачення того чи іншого народу. Тому не існує єдиної загальної мовної картини світу, а є безліч національних.

Мовна картина світу, яка відображається різними мовами, природним чином пов'язується з лексичним і фразеологічним складом мови, так як лексеми і фразеологічні одиниці ділять навколишню дійсність на певні смислові частини. Фразеологізми, як вторинні образні найменування різних реалій дійсності, як продукт мовної народної творчості, є окремими пізнавальними актами, вираженими в ізольованих мовних структурах. Вони, як яскравий, експресивний і емоційний мовний засіб, не тільки номінують ті чи інші предмети і явища навколишньої дійсності, а й вживаються при характеристиці людини, а також репрезентують різні фізичні та емоційні стани.

Фразеологія відноситься до тих областей мови, які, займаючи певне місце в мовній картині світу, інтенсивно беруть участь у створенні її національно-специфічного колориту. Образи в основі фразеологізмів є загальними для членів одного мовного соціуму. Тому у фразеології найяскравіше відбиваються особливості національного менталітету і національної мовної картини світу. Фразеологія є безпосереднім вербальним вираженням не тільки навколишньої дійсності, а й духовної, національної свідомості людини, і саме тому їй відводиться важлива роль у формуванні національної мовної картини світу.

Звернемось до такого поняття як фразеологічна картина світу (ФКС), який пояснюється як мікросвіт в мові, що має свої специфічні риси і в плані змісту, і в плані вираження. Її формують мовні засоби різних рівнів: лексичного, граматичного, стилістичного. Вона має такі аспекти, як: закріплені в мові результати інтелектуальної обробки людською свідомістю інформації про світ, відображення філософських категорій, які формують світогляд народу.

Це універсальна, образна система особливих мовних одиниць, що передають особливості національного світобачення. Її відмітними ознаками є: універсальність, антропоцентризм, експресивність. З одного боку, ФКС являє собою фрагмент мовної картини світу, з іншого – мовний феномен національно-культурної спадщини. Її основою є образне світобачення, що формується в процесі багатовікового осягнення і перетворення людиною навколишньої дійсності [Крейдлин 1999, с. 240-263].

Будучи національно-специфічною, ФКС одночасно є універсальною для всіх мов, що проявляється в плані формальної організації фразеологічних одиниць (наявність загальномовних фразотворчих моделей) і в плані семантики (нетотожність цілісного значення ідіом значенням їх компонентів).

У фразеології будь-якої мови відображаються ціннісні характеристики епохи, суспільства, людини, її внутрішнього світу, почуттів і емоцій.

Емотивна фразеологія як сукупність фразеологічних одиниць номінує емоції, висловлює емоційне ставлення і емоційний стан людини.

Говорячи про фразеологічний склад французької мови, зауважимо, що він безперервно змінюється і постійно поповнюється новими лексичними одиницями. Вважається, що фразеологічні одиниці будь-якої мови перебувають у лінгвокраїнознавчій та культурологічній залежності, а саме – залежать від культурної та історичної епохи тієї чи іншої країни. Лексична одиниця у французькій мові, як і в будь-якій іншій мові, знаходиться під впливом історії, епохи, культури, а також відображає життєдіяльність людей та їх традиції у певний відрізок часу. Словосполучення або інша мовна одиниця, як правило формує уявлення про культуру тієї чи іншої країни мови і пов'язує її з моральністю, побутом, моральними цінностями, трудовою діяльністю.

Фразеологія французької мови відрізняється особливою барвистістю, образністю та виразністю. Саме у фразеології відбиваються національна картина світу, реалії з життя та історії народу.

Слід відзначити кілька характерних рис, властивих французькій фразеології:

1) у багатьох французьких фразеологічних одиницях функціонують слова, вжиті в українській мові;

2) при перекладі французьких фразеологізмів на українську мову, часто змінюється структура речення;

3) французька мова має аналітичні властивості, при якому ціле словосполучення може перекладатися на українську мову одним словом;

4) існують фразеологічні зрощення, для яких характерною семантичною ознакою є те, що їх значення невиведені зі значень їх компонентів [Кургузенкова 2004, с. 12-22].

Отже, значна кількість досліджень фразеологізмів, як сталих мовних одиниць, які мають особливі семантичні та структурні особливості, а також виконують характерні функції під час мовлення, зазначає, що в них може і

найчастіше відображається національна своєрідність мови, внаслідок цього формується фразеологічна картина світу, в якій відображається певне образне світобачення народу чи епосу, відображаються ціннісні характеристики епохи, суспільства, людини, її внутрішнього світу, почуттів та емоцій.

РОЗДІЛ 3. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ЖЕСТІВ У ФРАНЦУЗЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ

3.1 Відображення жестів у фразеологічних одиницях

Які жести фіксуються у вигляді мовних одиниць?

Логічно, що це жести, які мають самостійне значення і функціонують незалежно від мовного акту, вони можуть лексикалізуватись з первинним денотативним значенням, але часто це вираз вторинного, емблематичного значення. Так, наприклад, ми бачимо акцентуацію такого значення у французькому «*Chapeau!*», коли у слові актуалізується не первинні значення жесту, коли знімають капелюх для вітання – тобто початку комунікації, а вторинне – коли висловлюють своє захоплення.

Говорячи про семантичну і функціональну цілісність вербального і невербального знакових кодів, дослідники відзначають, що більшість невербальних семіотичних знаків мають закріплені за ними відповідно-мовні номінації, і нерідко таких номінацій буває навіть більше, ніж одна. А більшість мовних одиниць, зокрема – жестові фразеологізми, є структурно-семантично співвіднесеними з рухами тіла і його частин.

І саме первинність кінетичної мови обумовлює і пояснює той факт, що невербальна мова стало відображається у вербальних одиницях (зокрема, в формі фразеологізмів), які проектують приховані душевні процеси на їх зовнішні прояви. Багато частин тіла беруть активну участь в утворенні і виконанні жестів, а їх найменування (соматизми) беруть участь в утворенні великої кількості стійких виразів, які описують характерні кінетичні прояви, реакції людини на ті чи інші життєві ситуації.

Тож для того, щоб розкрити досліджувану тему розглянемо такі поняття як номінація жесту, що являє собою вербальне відображення жесту та жестова фразема, яка з точки зору мови є фразеологізмом [Верещагин, Костомаров 2005, с. 195], тобто мовна одиниця, що відображає стійку

жестову дію. Вона побудована або на базі жесту, або ж якось інакше пов'язана з ним за змістом.

Г. Є. Крейдлін розрізняє ідіоми-номінації жесту (тобто фразеологізми, які виконують функцію номінації, в основі якої лежить жест, що несе певний сенс) і ідіоми, похідні від жесту (жестові фраземи) [Крейдлин 2002, с. 58-60]. Наведемо приклади вживання у французькомовному тексті:

- *Je suis prêt à me retrousser les manches, pour que les gens profitent de mes bras musclés* – Я готовий засукати рукава, щоб люди змогли помилуватися моїми сильними передпліччями.

- *Lorsqu'on est motivé, énergique, prêt à se retrousser ses manches et à apporter une contribution, c'est un milieu de travail exceptionnel* – Тільки коли ви мотивовані, енергійні, готові засукати рукави та внести свій вклад, це чудове місце для роботи.

У першому прикладі фразеологізм «засукати рукава» є номінацією жесту, який має пряме значення «підвернути, загнути краї одягу, зробити його коротшим». У другому ж прикладі представлена жестова фразема зі значенням «сумлінно працювати, трудитися, не покладаючи рук». Тобто в другому прикладі відбувається процес окультурення тіла – жест входить до складу мовної одиниці, яка переходить в розряд жестової фраземи.

Відзначимо, що жестова фразема сама по собі є ідіомою. Дійсно, це словосполучення має високий ступінь стійкості і ідіоматичності. Його значення є результатом реінтерпретації вихідного вільного поєднання, і це значення неможливо відновити без звернення до мови жестів, а саме до значення відповідного жесту. Таким чином, принципова відмінність вільного поєднання від ідіоми-номінації жесту полягає в семантичній реінтерпретації виразу.

У всіх названих вище прикладах вживання номінації жесту супроводжується виконанням самого жесту, що добре видно з контекстів. Однак той же мовний вираз *se retrousser ses manches* зі значенням старанно

працювати може вживатися в тексті і не супроводжуватись відповідним жестом.

Розглянемо інші приклади ідіоматизації жестових номінацій. Так, значення вільних словосполучень *montrer les dents/montrer les crocs* – шкірити зуби, огризатися, піддається переосмисленню, і в результаті їх нової семантичної інтерпретації з'являється похідний від жесту фразеологізм, що несе якийсь додатковий сенс: сердитися, погрожувати, проявляти недовіру та ворожість. Наприклад: *Peut-être que je devrais lui montrer les crocs, pour lui faire comprendre ma stricte désapprobation*. А от вираз *ne pas desserrer les dents* в значенні «не розкривати рота, наполегливо мовчати» існує тільки як фразеологічна одиниця, якщо ми хочемо дізнатись конкретну інформацію, а співрозмовник її приховує. Наприклад: *On n'a pas pu lui faire desserrer les dents et l'obliger à parler, à rompre le silence*. Варто зауважити, що насправді у цьому виразі зуби представляють губи, тому що фактично ми можемо говорити зі стиснутими зубами, але не губами. Також можна побачити натяк на вираз «стискати зуби», що означає гнів чи біль.

На основі такого порівняння можна виділити наступні принципові відмінності жестової фраземи від номінативної групи-номінації жесту. По-перше, жестова фразема може вживатися без вживання жесту, а по-друге, при використанні у мовленні може змінюватися значення фразеологізму.

Жест, як і будь-який інший знак, з плином часу може змінюватися і навіть зникнути, наприклад французьке *jeter le gant, tirer son chapeau à qn*, проте його номінація, що стала стійкою мовною одиницею, продовжує вживатися в мові. У своїй роботі А. Козеренко наголошує на тому, що коли жест, що лежить в основі фразеологізму, зникає, то номінація жесту реально не вживається або ж вживається вкрай рідко, в той час як ідіома, похідна від жесту (жестова фразема), залишається в широкому вжитку. Дане явище найбільшою мірою демонструє певну незалежність між жестовою фраземою і номінацією жесту в їх вживанні [Козеренко 2011, с. 325-333].

Разом з тим Г. Є. Крейдлін і А. Д. Козеренко виділяють асоціативний зв'язок і велику кількість загальних семантичних елементів жесту і жестової фраземи, що забезпечують міцний зв'язок цих двох одиниць [Козеренко, Крейдлін 1999, с. 269-272.]. Це означає, що жестова фразема є семантично залежною від жесту, від якого вона була утворена.

Таким чином, якщо говорити про зв'язок невербального і вербального каналів зв'язку у співвідношенні жесту і жестової фраземи, то на перший план виходить те, як мова вбирає в себе семіотичні явища дійсності, зберігаючи стійкий зв'язок з ними. Представлений феномен демонструє зв'язок не тільки невербального і вербального каналів спілкування, а й є прикладом існування і формування мовної картини світу – того, як мова успадковує, відображає і відтворює реальність, при цьому існуючи окремо від цієї реальності.

Автори також відзначають, що в першу чергу жестова фразеологія показує ставлення одного комуніканта до іншого, або ж виконуваної дії, а також відображає емоційний стан суб'єкта [Козеренко, Крейдлін 1999, с. 272-277.]. Розглянемо дану класифікацію на прикладі французької фразеології:

1) Емоційний стан суб'єкта:

а) негативний (похнюпитись – *tête basse*, встати не з тої ноги – *se lever du pied gauche*);

б) позитивний (покотитися зо сміху – *rire à s'en rouler par terre*).

2) Міжособистісні відносини (бути на короткій нозі – *être sur un pied d'intimité*; підняти на когось руку – *lever la main sur qn*).

3) Ставлення до дії:

а) дія/бездіяльність (взяти справу в свої руки – *prendre une affaire en main*; сидіти склавши руки – *se croiser les bras*);

б) бажання/небажання здійснювати дію (руки сверблять – *les mains me démangent*; у мене опускаються руки – *les bras me tombent*);

в) сприяння/перешкода дії (умити руки – *s'en laver les mains*; зв'язати по руках і ногах – *lier à qn les pieds et les mains*).

4) Бажання/небажання (з руками відірвати – *arracher des mains*; вернути ніс – *tordre le nez*).

5) Обман (водити за ніс – *mener qn par le bout du nez*; нагріти руки – *mettre du foin dans ses bottes*).

Фразеологія звернена до суб'єкта, який інтерпретує дії і висловлює суб'єктивне ставлення до них. У своєрідності цієї оцінки і проявляється неоднорідність того, що національно-культурна специфіка фразеологізму проявляється у фразеології ще завдяки тому, що значення фразеологізмів інтерпретуються з позиції ціннісних та насамперед особистісних установок, властивих тому чи іншому менталітету. І саме жестова фразеологія висловлює свою оцінку через інтерпретацію рухів, що здійснюються суб'єктом.

3.2 Французькі національні жести

Далі проаналізуємо французькі національні жести, які внаслідок постійного використання при спілкуванні проникли у фразеологічний склад мови.

Дослідження вербалізації жесту у фразеологічних зворотах є цікавим і тому, що французькі фразеологізми, що відбивають кінесичні явища, повною мірою виражають структурно-історичні особливості розвитку фразеологічної системи французької мови. Основною причиною виникнення тієї чи іншої фразеологічної одиниці є її експресивно-образна можливість відобразити будь-який факт життєдіяльності суспільства, у тому числі процес невербальної поведінки комунікантів. Тому в область вивчення мовної ситуації слід включати не тільки суто мовні відносини, а й відносини мови та парамови (вербальних та невербальних явищ).

Для французької жестикуляції характерна синонімія жестів. При вираженні одного і того ж значення французи можуть користуватися різними варіантами жестів (наприклад, жести вираження страху, прохання зберігати мовчання).

Наприклад жест, що виражає страх: пальці з'єднані разом у формі піраміди, рука опускається з тремтінням і при цьому супроводжується легким свистом – *On a eu la pétoche! On a eu la trouille!*

Інший жест ілюструє вираз *avoir la boule dans la gorge, avoir les boules*. Він говорить про те, що співрозмовник втратив дар мови, при цьому ніби показуючи двома руками з напівзігнутими пальцями біля шиї «клубок в горлі».

У групі французьких жестів варто зазначити досить велику кількість жестів, що вказують на ті чи інші якості людей (ледар, марнослава людина, обмежена людина, хвалько і т.д.).

Обмежена людина – руки підняті паралельно перед обличчям на рівні очей долонями один до одного, як би відгороджують очі, не даючи бачити, що відбувається навколо: *Il a des oeillères*.

Хвалько, хвастлива людина – француз робить обертальний рух плечима, по черзі рухаючи їх вперед: *Il roule les mécaniques*.

Горда людина – руки з двох сторін голови вказують на її збільшення, ніби говорячи «він забагато про себе думає»: *Il a pris la grosse tête!*

Наведемо інші приклади жестів, притаманних французькому народові: *Se serrer la main (la poignée de main)* – рукостискання. При зустрічі французи обмінюються рукостисканнями, особливо якщо мова йде про вітання між діловими партнерами. Знайомі і колеги по роботі також можуть тиснути один одному руки при зустрічі та прощанні (хоча, якщо вони знаходяться в більш приятельських стосунках або є досить молодими, то надають перевагу поцілункам). Французьке рукостискання швидке і легке, це одиночний рух вниз, твердий і короткий. До речі, руки тиснуть і жінкам, причому за сучасними правилами етикету, першим може подати руку як жінка, так і

чоловік. А от якщо рука брудна, мокра або зайнята чимось, для цього жесту француз може запропонувати палець або лікоть. Цей жест зараз притаманний також цншим культурам.

Mon œil – такий жест пояснюється як «я тобі не вірю». Для цього вказівний палець необхідно піднести прямо до ока, трохи відтягуючи нижню повіку. Отже, якщо при розмові француз захоче продемонструвати вам, що абсолютно не вірить почутому, а то і зовсім, що це – абсолютна неправда, то він зробить такий досить простий жест, можливо навіть без пояснень.

Avoir une verre dans le nez – це досить цікавий спосіб показати, що хтось занадто багато випив або що людина злегка п'яна. Походження жесту: стакан (*une verre*) символізує алкоголь; ніс (*le nez*) стає червоним, коли вживається алкоголь. Щоб зробити цей жест потрібно стиснути кулак, повернути його перед носом і за необхідністю вказати на людину, вживаючи наступну фразу: *Il a une verre dans le nez*.

Motus et bouche cousue – використовується, щоб показати, що не треба базікати зайвого. Якщо для цього співрозмовник проводить уздовж рота випрямленими та з'єднаними великим та вказівним пальцями (ніби застібає «блискавку» на сумці), то він ясно показує: «рот на замок».

Se tourner les pouces – означає «байдикувати, сидіти без діла». Такий жест використовується для того, щоб показати ледачу людину яка нічого не робить, ліниться.

Якщо, наприклад, людина хоче поскаржитись на когось, то вона скаже *J'en ai marre! Pendant que moi, je travaille, lui, il se tourne les pouces*. – З мене досить! Скільки я тут працюю, він тільки те й робить, що байдикує! Цей жест нам відомий – потрібно з'єднати пальці обох рук, великі пальці обертати по колу один над одним.

Faire la bise (la bise/le bisou) – поцілунок. Цей жест є мабуть найбільш популярним та важливим, оскільки при зустрічі, прощанні чи привітанні французи завжди цілують одне одного. У більшості регіонів Франції цілують дві щоки, спочатку праву, але в деяких регіонах поцілунків може бути три-

чотири. Так, наприклад два поцілунки (по одному в кожен щоку) – найпоширеніші, прийняті між членами однієї сім'ї і друзями незалежно від віку. Три поцілунки типові для Провансу (південь Франції), а чотири – поширені в Нанті. *La bise* – це скоріше повітряний поцілунок; губи не торкаються шкіри, хоча щоки стикаються. Цікаво, що цей тип поцілунку поширений в декількох культурах, але багато людей асоціюють його тільки з французьким.

Alors là (=vof) – цей жест дає зрозуміти, що вашому компаньйонові абсолютно неважливо, як складуться обставини при вашому спілкуванні. Якщо ви обговорюєте якесь питання, то в даному випадку він показує, що йому все одно. Для цього потрібно підняти дві руки, зігнути лікті, повернувши їх долонями до співрозмовника (чимось нагадує жест «здаюсь»). Крім байдужості таким чином може транслюватися ще незнання, незгоду, сумнів або непричетність до подальшого рішення питання.

Faire la moue – це типовий французький жест, що виражає невдоволення чим-небудь. Так, щоб висловити невдоволення, огиду або іншу негативну емоцію, треба зморщитись і виштовхнути губи вперед і примружити очі. Цей жест проявляється, коли французам доводиться довго чекати або вони не досягають певної мети.

Синонімічним до *motus et bouche cousue*, але більш чітким, строгим є *ferme-la* – означає «замовкни, не розмовляй, припини цю розмову». При цьому треба показати розкрити руку боком, а потім чотири пальці швидко стиснути разом з великим. Також цей жест може застерігати: розмовляєте зайве. Можливо, в цій ситуації краще промовчати.

Barrons-nous – французький жест, що означає «йдемо звідси, забираймося!» і є досить поширеним. Щоб зробити цей жест, треба витягнути руки вперед і вдарити долонею по тильній стороні іншої руки.

Plus ou moins/comme çà comme ça – такий жест має значення «більш-менш, приблизно або так собі». Потрібно просто протягнути долоню вперед,

трохи розставити пальці і повертати злегка вліво-вправо і вниз. Він може використовуватись при обговоренні певної теми.

Ras-le-bol – такий жест можна використовувати, якщо необхідно сказати співрозмовнику «з мене досить». Для цього достатньо піднести пряму долоню на рівні лоба, що є схожим на жест «ситий по горло».

C'est nul – такий жест говорить про щось погане, таке, що не подобається, або ж некомпетентну людину, яка нічого із себе не представляє. Щоб передати це при невербальному спілкуванні достатньо стиснути кулак, нахилити руку вниз та витягнути великий палець.

Jurer sur la tête de sa mère! (Клянуся своєю матір'ю) – Клянуся! Француз витягне праву руку вперед перед собою, пальці зімкнуті. В українській мові відповідним йому є жест «бити себе кулаком в груди».

Comme c'est ennuyeux! Quel raseur! Oh la barbe! – Набридло! Досить! Тильною стороною долоні француз проводить кілька разів по щоці від вуха до підборіддя і назад. Цей жест показує, що співрозмовнику дуже нудно.

Як бачимо, серед жестів, що вважаються національними, є такі, які сьогодні притаманні також іншим культурам, в наслідок історичних міжетнічних контактів.

3.3 Класифікація жестових фразеологізмів за граматичною структурою і семантичним значенням

Відомі підходи до проблеми граматичної класифікації жестових фразеологічних одиниць представлено роботами А. Г. Назаряна та В. В. Виноградова.

Відповідно до класифікації структурно-граматичних особливостей, яка була запропонована А. Г. Назаряном [Назарян 1987, 288 с.], переважна більшість фразеологізмів, які відображають паралингвістичні явища, відносяться до непередикативних (близько 99%) і формують підтип «фраземи». Отже, фразеологічні одиниці, що належать до частково

предикативних і предикативних фразеологізмів, складають лише 1%. Таке співвідношення цілком відповідає структурній специфіці французької фразеології.

Провідними непредикативними поєднаннями слів є наступні структури:

1) дієслово + іменник з артиклем без прийменника.

Прикладом може послужити фразеологічна одиниця *hausser les épaules*: *Nicolas se secoua, haussa les épaules. A quoi bon! Les arts se perdent.*

2) іменник + іменник з прийменником і без артикля.

В якості прикладу наведемо фразеологізм *coup d'oeil*: *Etonné d'être resté dix secondes sans réponse, Nicolas, seigneur du rez-de-chaussée qui jouxtait la cour et l'atelier, jeta un coup d'oeil par la fenêtre de la cuisine.*

Класифікація фразеологізмів з точки зору семантичної злитості їх компонентів належить В. В. Виноградову [Виноградов 1977, с. 140-161]. Академік виділяє чотири основні види фразеологізмів:

- Фразеологічні зрощення (ідіоми) – (від грец. *ἴδιος* – «власний, властивий») – це абсолютно неподільні стійкі поєднання, загальне значення яких не залежить від значення слів-складників. До їхнього складу можуть входити як некротизми – слова, які ніде, крім даного зрощення, не вживаються, і є незрозумілими внаслідок цього з погляду сучасної мови, так і архаїзми. Вони не розкладаються синтаксично та характеризуються непроникністю, тобто не допускають до свого складу додаткових слів.

При дослівному перекладі фразеологічних зрощень зазвичай неможливо зрозуміти їх загальне значення, і тому найголовнішою ознакою, яка визначає ідіоми – це метафоричний чи образний характер всього виразу.

Прикладами таких фразеологізмів з точки зору паралінгвістики у французькій мові можуть бути наступні: *serrer la main* – *потиснути руку*; *prendre ses jambes à son cou* – «*накивати н'ятами*»; *prendre son pied* – *весело, гарно проводити час*; *filer à l'anglaise* – «*пити по англійськи*», *непомітно*; *tourner sept fois sa langue dans sa bouche avant de parler* – *добре подумати, перж ніж говорити*.

• Фразеологічні єдності – це такі стійкі поєднання слів, у яких за наявності загального переносного значення чітко зберігаються ознаки семантичної роздільності компонентів. Як правило, їх загальне значення мотивоване та виводиться із значення окремих компонентів.

Вони зазвичай мають яскраву образність, а емоційно-експресивна забарвленість відіграє вирішальну роль. Кожне слово такої фрази має своє значення, але в сукупності вони набувають переносного змісту. Характерними також є збереження семантики окремих компонентів та неможливість заміни одних компонентів іншими. Однак при дослівному перекладі ми можемо здогадатися загальний сенс словосполучення.

Подібно до ідіом, фразеологічні єдності семантично неподільні, їх граматичні форми і синтаксичний лад суворо визначені. Заміна слова у складі фразеологічної єдності, у тому числі і підбір синоніму, веде до руйнування метафори.

Такими фразеологізмами є *avoir la langue liée* – «тримати язик за зубами», *marcher comme une tortue* – «повзти черепахою», *rester muet comme un poisson* – «німий, як риба».

• Фразеологічні сполучення (колокації) – це усталені звороти, до складу яких входять слова і з вільним, і із фразеологічно пов'язаним значеннями, проте їх цілісне значення впливає зі значень складових окремих слів.

Також для них є допустима варіантність одного з компонентів, а також можлива синонімічна заміна головного. Цікаво, що для цього виду фразеологізмів можливе включення визначень допустимий дослівний переклад, так само як перестановка складових компонентів.

У французькій мові прикладами таких сполучень можуть бути такі: *faire un pas* – зробити крок; *avoir la grosse tête* – забагато брати на себе, зверхньо поводитись; *applaudir à tout rompre* – плескати в долоні, захоплено схвалювати; *rire à gorge déployée* – заходитися сміхом, реготати; *donner un coup de main* – допомогти, простягнути руку помічі; *secouer la tête* – схилити голову.

• Фразеологічні вирази – це обороти з так званим буквальним значенням компонентів, до таких виразів належать такі стійкі за своїм складом і вживані фразеологічні звороти, які цілком складаються зі слів із вільним номінативним значенням, і семантично поділені. Їхня єдина особливість – відтворюваність, тобто вони використовуються як мовні одиниці з постійним лексичним складом і певною семантикою.

На відміну від фразеологічних зрощень і єдностей, поєднання діляться семантично – їх склад допускає обмежену синонімічну підстановку (заміну окремих слів), при цьому один із членів фразеологічного поєднання виявляється постійним, інші ж – змінними.

Наведемо приклади таких ФО: *demeurer baba* – завмерти, закам'яніти; *se tenir coi* – сидіти смирно, притихнути; *faire une mine éveillée* – зробити розумне обличчя.

Тобто, ми бачимо, що паралінгвістичні явища, що передають жести в мові, майже не відображаються таким видом фразеологічних одиниць як фразеологічні вирази. В той час як фразеологічні зрощення та фразеологічні сполучення дають багату базу для аналізу невербальної семіотики французької мови, що пояснюється їх метафоричним та образним характером.

Крім того, в залежності від соматичного елемента можна поділити досліджувані фразеологічні одиниці на дві групи: ті, що відображають рухи конкретної частини тіла і ті, що відображають рухи всього тіла людини.

Рух всього тіла, без конкретизації його частин і членів, буває:

- спрямованим на об'єкт, що висловлюють наступні фразеологізми: *faire un bouclier de son corps à qn* – прикрити когось своїм тілом; *faire des chatteries à* – підлещуватися до когось; *faire son câlin* – пестити, горнутися.

- безоб'єктним – це рухи, що ментально виникають у реципієнта, передають не тільки внутрішній психофізичний стан суб'єкта, а й демонструють його ставлення до ситуації, що виникла та до її учасників. В цьому випадку фразеологічні одиниці виконують дескриптивну функцію.

Наприклад: *promener sa vieille carcasse* (розм.) – розім'яти свої старі кістки; *faire le veau* – недбало розвалитися, розлягтись.

Серед фразеологізмів, які передають рух конкретних частин тіла, в свою чергу бачимо дві групи: в яких задіяна одна частина тіла, наприклад, руки, голова і т.д.: *coup de main*, *hocher la tête*, і в яких поєднані кілька частин тіла, наприклад: рука-груди: *battre sa coulpe*, рука, пальці-рот, губи: *mettre le doigt sur la bouche (aux lèvres, sur les lèvres)*; нога-ніс: *faire un pied de nez*; рука-вухо (вуха): *se gratter l'oreille*, *se boucher les oreilles (avoir les oreilles bouchées)*; руки-стегна, поперек: *le poing sur la hanche (les poings sur les hanches)*, *avoir (mettre) le poing sur la hanche (se mettre sur la hanche)*; руки-голова, волосся: *gâter l'économie de la tête* (розм.; руки-голова, шия, груди, спина, ноги: *mettre la main au, faire des ronds de jambe*.

По відношенню до адресата жести можуть бути контактними і безконтактними. Контактний рух характеризується обов'язковим тактильним спілкуванням співрозмовників, що отримало своє вираження у таких фразеологічних одиницях як *parler du coude*; *saisir à pleins bras*; *se jeter aux mains de qn*; *tirer qn par la manche (tirer la manche de qn, à qn)*.

Безконтактний жест – це рух тіла, що не допускає безпосереднього контакту з адресатом, якому призначене повідомлення. Вони вербалізуються такими фразеологічними одиницями: *montrer la porte à qn*; *faire aller les bras*.

Жестові ФО можуть включати або не включати соматичний елемент.

3.4 Класифікація жестових фразеологізмів за включенням назв частин тіла:

3.4.1 Жестові ФО, які не включають назви частин тіла

Попри те, що більшість жестових фразеологізмів мають в своєму складі соматизми – назви частин тіла людини, існують також фразеологічні одиниці, які ці назви не включають, хоч і не є широко представленими у

складі французької фразеології. Ми їх віднесли до групи жестових фразеологізмів тому, що вони також виражають рухи тіла, жести, мімічні жести.

В мовленні такі фразеологічні одиниці можуть передавати наступні семантичні значення:

- привітання: *coup de chapeau (de bonnet)* – вітання, уклін, кивок головою;
- спостережливість, пристальну увагу: *ne pas lâcher qn, qch de vue* – не випускати з поля зору;
- страх: *trembler de peur* – тремтіти від страху; *avoir le trouillomètre à zéro* – боятись; *avoir aire dans sa culotte* – бути охопленим страхом.
- чесність: *dire ses quatre vérités à quelqu'un* – казати щирю правду;
- зверхність, гординю: *s'en foutre comme de l'An quarante* – насміхатися; *baver sur quelqu'un* – погано відзиватись про когось.

Також такі фразеологізми можуть передавати наступні значення: *se mettre sur son trente-et-un* – одягатися в новий, гарний одяг, занадто перейматись своїм зовнішнім виглядом; *monter les escaliers quatre à quatre* – поспішати, бігти з усіх ніг; *aller à Canossa* – просити пробачення зі змиренням, визнавати свої помилки; *coller aux basques*; *marquer à la culotte* – триматися когось, слідувати за кимось; *jacasser comme une pie* – базікати; *raconter des salades* – брехати, передавати вороже, несхвальне відношення суб'єкта до свого оточення – *regarder de travers* – косо дивитися; *en dessous* – спідлоба.

Названі фразеологічні одиниці передають жести опосередковано, важко здогадатися про їх значення навіть у контексті.

Інші одиниці цієї групи передають жести за допомогою похідних від соматизмів слів: *avalier en quatre bouchées* – закидати шапками, що означає незгоду з кимось; за допомогою назв частин тіла тварин або птахів: *faire le (son) petit bec* – підтискати губи; крім того, жест часто має свою назву: *faire un sourire de travers* – криво посміхнутися, що може бути знаком відчаю, а

іноді – хитрості: наприклад *sourire jaune*, в якому прикметник *jaune* може виступати як сема зі значенням «хитрий, підступний»; *garder le sourire* – зберігати гарний настрій, оптимізм (не дивлячись на неприємні обставини).

3.4.2 Класифікація жестових фразеологізмів, які включають назви частин тіла людини

Загальновідомим фактом є те, що обличчя людини здатне з перших хвилин спілкування розповісти про співрозмовника дуже багато, так як на ньому розташовані рецептори, які сприймаються іншою людиною, а впізнання емоцій залежить від участі всіх лицьових м'язів.

Для того, щоб справити більше враження люди часто вдаються до жестикулювання, при якому використовуються такі частини тіла як голова, нога, рука, пальці, ніс і т. д.), щоб висловити своє ставлення до обставини і передати свої думки більш повно.

Саме тому жестові фразеологічні одиниці, що містять в своєму складі частини тіла викликають інтерес у дослідників, що займаються проблемами стійких сполучень слів. Даний інтерес визначається тим, що процес усвідомлення себе як особистості відбувається у людини за допомогою відчуттів, що виникають через органи чуття, оскільки людина порівнює навколишні предмети з собою та частинами свого тіла.

Так М. Горди вважає, що знання, які сприймаються через тіло і фіксуються соматичною фразеологією, виявляють єдність психічної, душевної і тілесної конституції людини, що і наштовхує нас на дослідження та аналіз французьких жестових фразеологізмів з різними частинами тіла людини [Горды 2002, с. 115-125].

Розглянемо жестові фразеологізми, які включають соматизми:

tête

Безсумнівно голова є однією з важних частин тіла людини, адже саме на неї звертають увагу у процесі міжособистісного спілкування. Роль голови в

процесі комунікації є визначальною, оскільки, крім того, що в її лицьовій частині знаходиться мовний апарат людини і їй фізіологічно відведена природою вербальна функція, вона виконує своє дуже важливе паралінгвістичне призначення. Оскільки голова – найбільш візуально представлена частина людського тіла, її форма, положення, рухи стають об'єктом сприйняття, оцінювання та вербалізації в процесі міжособистісної взаємодії.

Саме по положенню голови, її рухам і нахилу, а також по виразу обличчя реципієнт судить не тільки про внутрішні переживання свого комуніканта, а й про його ставлення до себе, до того, про що говорять і що відбувається.

Зафіксовані у французьких фразеологізмах рухи головою можуть висловлювати такі значення:

- заперечення, відмова, сумнів: *hocher la tête* – похитати головою;
- психологічний, емоційний стан. Положення голови, напрямок її руху свідчить про психоемоційне положення, в якому перебуває суб'єкт. Опущення голови вниз у всіх відомих нам лінгвокультурах несе в собі негативне для суб'єкта значення: невдачу, горе, підпорядкування: *baisser la tête* – опустити голову, змиритися, похнюпити голову, відчувати себе присоромленим; *courber (plier) la tête* – схилити голову, скорятися, підкорятися; *se monter la tête* (приходити в зневіру) – понурити голову.

Також такі фразеологізми можуть використовуватись у розмовній лексиці та набувати метафоричного значення, наприклад: *faire une tête* (розм.) – скорчити пику; *faire une sale tête* – скорчити огидну гримасу, скорчити мерзенну пику.

Oeil

Очі, як відомо, вважаються дзеркалом душі, а сам погляд – це жест очей. Дисциплінування цієї жестової зброї, тобто погляду, вимагає справжньої глибокої інтроспективної роботи, а досягнення цього результату, змождає змогу вправно володіти жестовою мовою.

Перше, що ваші співрозмовники помічають при спілкуванні – це ваші очі, незалежно від їх краси, кольору, форми. Однак, якщо ви хочете, щоб спершу помічали ваш погляд, насамперед потрібно навчитися говорити очима, особливо коли ви дуже хочете говорити ротом.

Очі стають таким знаком мімічних реакцій, який дозволяє адресату адекватно декодувати закладену інформацію. Цим, на наш погляд, і може бути пояснена така кількісна перевага фразеологічної вербалізації рухів очей. Так, укладачі словника Ален Рей і Софі Шантрє в ремарці до слова «œil», кажучи про його продуктивність, відзначають, що «око» – це один з фундаментальних термінів французької фразеології, а його значення у жестових фразеологізмах – одна з найважливіших областей тілесної символіки. Око являє собою перцепцію, метафорично – знання, але також – світло, погляд, звідси і моральні складові [Rey, Chantreau 1993, с. 12].

Якщо ми говоримо про паралінгвістичну точку зору очі можуть бути розглянуті насамперед як центр вираження наших емоцій. Оскільки очі – це мобільна і чутлива частина обличчя, вони є основним елементом людського портрету: його зовнішнього виду, характеру, миттєвих або остаточних емоційно-психологічних змін. При передачі складних емоційних станів за допомогою вербалізації серії жестів комунікативна інформація передається частіше описом виразу очей, які здебільшого є рефлекторними по природі і тому менш схильні до контролю комуніканта.

Так, наприклад компонент «очі» позначає відкритість, символізує отримання інформації, відображає емоційний і психічний стан людини. Він може служити символом обману: *l'avoir dans l'œil*, що означає бути обдуреним, обведеним навколо пальця; настороженості: *avoir l'œil au bois (au vent)* – бути напоготові; *ouvrir l'œil або être tous yeux* – пильно дивитися, таке словосполучення інформує про те, що треба бути уважним, пильним; спостережливості: *ne pas avoir les yeux dans sa poche* – бути дуже спостережливим, бути насторожі; *ne pas détacher les yeux (son regard) de qn, de qch* – не спускати очей з кого-небудь, з чого-небудь.

Також здавалося б простий рух очей вгору може мати символічне значення і бути викликаний позитивним або негативним станом суб'єкта, що відображається у фразеологізмах *faire des yeux blancs* та *montrer (tout) le blanc des yeux*, та в українській мові має один еквівалент – закочувати очі.

Щодо візуального контакту між співрозмовниками, то він представлений у фразеології *se regarder (dans) le blanc des yeux* – дивитися один одному прямо в очі, в обличчя; дивитися один на одного в упор; *regarder qn dans les yeux (entre les yeux)* – дивитися комусь прямо в очі. Навіть такий рух очей як підморгування може об'єктивувати сам факт передачі інформації реципієнту, який зафіксований фразеологізмами *clin d'oeil* – підморгування; *battre de l'oeil* – підморгувати; *faire des yeux (faire les yeux)* – подавати знаки очима. Перерваний же зоровий контакт відзначено у фразеологізмі *quitter des yeux* – відвести погляд від чогось.

Цікаво, що за допомогою вербалізації жестової мови може передаватись інтенсивність візуального процесу, що підкреслюється такими фразеологічними одиницями як *ficher les yeux sur* – втупитися поглядом на когось; *ne pas lever les yeux de dessus* – не відривати погляду від; *manger (dévorer) des yeux* (розм.) – жадібно дивитися, пожирати очима; *ouvrir les yeux grands comme des salières* – жадібно дивився на щось. Здебільшого такі фразеологізми є емоційно забарвленими та відносяться до розмовного реєстру.

Цікавим є той факт, що як і компонент «рука», очі (або погляд) у фразеологізмах в процесі невербального спілкування можуть висловлювати різне ставлення співрозмовників одне до одного: наприклад, такі жести як *lever les yeux sur qn* – сміливо, зухвало глянути на когосьсь; *mesurer des (avec les) yeux* – зухвало зміряти поглядом; *faire les gros yeux* – напускати на себе строгий вигляд, можуть виражати протиборство, виклик або ж суперництво.

Варто зауважити, що хоча ми іноді і не задумуємось над цим, але напрямок погляду, форма та спосіб зорового контакту несуть в собі важливу коннотативно забарвлену інформацію. Вороже, несхвальне з позицій

реципієнта відношення суб'єкта до свого оточення виявляється в таких лексемах як *de travers* – косо; *en dessous* – спідлоба. Незадоволення, несхвалення, ворожнечу по відношенню до когось можуть також передавати наступні фразеологізми: *oeil en coin* – косий погляд; *regarder (voir) de (d'un) mauvais oeil (d'un oeil mauvais)* – дивитися несхвально, дивитися недобрим поглядом. Опозицію представленим фразеологізмам склали *regarder de bon oeil* – дивитися прихильно, схвалювати що-небудь; *se rincer l'oeil* – тішити свій погляд, милуватися.

Як і в українській мові, очі можуть передавати подив суб'єкта: *ouvrir de grands (de gros) yeux (ouvrir des yeux)* (розм.) – витріщити очі (від подиву); *regarder avec des yeux ronds* – дивитися з подивом, дивитися круглими від подиву очима. При цьому знаком стану подиву служать виражені прикметниками французької мови розмір і форма очей: *gros* – великий, великий; *rond* – круглий, округлений;

Жести можуть передавати навіть грайливі, любовні відносини між комунікантами, наприклад: *faire l'oeil (de l'oeil)* – прями очима, розчулено поглядати; *faire les yeux en coulisse (faire les yeux de carpe rôlée (de merlan frit))* – пускати бісики; *décocher (jeter) une oeuillade* – підморгувати; *faire de l'oeil à qn (fam.)* – стріляти очима; *faire les yeux doux à qn* – кидати на когось закохані погляди, грати очима; *jouer de la prunelle* (розм.) – переморгуватися, при цьому компонент око передається за допомогою прямого значення слова *prunelle* – зіниця ока.

Так, інтенсивний візуальний контакт комунікантів лексично позначений дієсловами, що виражають активні дії: *faire, décocher, jouer* в поєднанні з іменником *oeuillade* – моргання, швидкий погляд, а також з соматизмами *l'oeil (les yeux)* – очей (очі); *la prunelle* – зіниця, поширеними визначеннями, семантика яких грає ключову роль в вираженні любовних почуттів.

Nez

Фразеологічне поле, що включає в якості домінанти компонент «ніс», може бути структуроване за принципом функції розташування носа на

обличчі людини і її метафоричного перетворення. Основне мікрополе утворюють фразеологізми зі значенням розташування носа, а також частково з його нюховою функцією, до таких належать фразеологізми типу: сунути щось під ніс – *mettre qqch sous le nez de qqn*.

Такий орган, як ніс людини може використовуватися в якості символу розчарування, відчаю та розгубленості: *avoir le nez long* – мати розгублений, розчарований вигляд; *baisser le nez* – впасти духом; *couper le nez pour faire dépit à son visage* – зробити щось з пересердя, на зло самому собі; *faire le nez* – зробити незадоволену гримасу, скривитися.

Може також виступати символом ненависті і ворожості: *avoir qn dans le nez* (або *blaireau* – на арго цей термін означає «ніс») – не переварювати когось, ненавидіти, бути ворожим по відношенню до когось; *bouffer le nez à qn* – побити кого-небудь; *cracher au nez de qn* – образити кого-небудь, плюнути в людину.

Щодо поведінки людини в соціумі, часто вживається фразеологізм *hausser le nez* – задирати носа, коли мова йде про пихату людину, яка зверхньо ставиться до інших; *mener qn par le bout du nez* – цей жест означає обманювати когось, уникати правди, приховувати щось у корисних цілях; *fourrer son nez partout* – всюди сунути свій ніс. Часто такий жест описує людину, яка безцеремонно втручається в чужі справи, які здебільшого її не стосуються.

Bouche, lèvres

Так само як очі, губи (рот) є однією з виразних частин обличчя. Губи в прямому і переносному сенсі відіграють надзвичайно важливу роль як у вербальному, так і невербальному процесі комунікації.

У французькомовній свідомості рух губних м'язів вперед, яке імітує надуті щоки та губи суб'єкта, служить візуальним сигналом прояву невдоволення чи образи. Ці негативні почуття, позначені таким фізіологічним способом, отримали своє мовне втілення у наступних фразеологічних одиницях: *faire sa bouche en cul de poule* (*faire le cul de poule*)

(розм.) – надути губи, піджати губи; *serrer les lèvres* – стиснути губи (частіше виступає у значенні «зберігати мовчання»), як і синонімічний йому *ne pas oser découdre les lèvres* – не наважуватись відкрити рота, щоб щось сказати.

За допомогою губ людина може виражати образу, несхвалення, огиду або недовіру. Невербальна демонстрація вищеназваних почуттів представлена у фразеологічних одиницях: *bouche en coeur* – губи бантиком, манірний вигляд; *faire la petite bouche* – підтискати губи; *avec des lèvres cousues* – стиснувши губи; *se mordre les lèvres* – кусати губи (від гніву, відчаю чи подиву). Такі жести сприймаються і оцінюються реципієнтом як вираз негативного ставлення суб'єкта до подій, у фразеологічному вираженні передається семантикою прикметника *petit(e)* – маленький, невеликий і причастя колишніх часів *cousues* – зшитий (зашитий).

Так як вербальне спілкування здійснюється саме за допомогою губ, часто реципієнти спрямовують всю свою увагу саме на цей орган: *être pendu aux lèvres de qn* – ловити кожне слово, жадібно слухати когось; *suspendre aux lèvres de qn* уважно слухати когось; заслуховуватися чиймись словами.

Також фразеологізми можуть набувати переносного значення, таким є випадок фразеологізму *arracher qch de la bouche de qn* – в прямому значення вирвати щось із рота, але насправді він означає «примусити когось зізнатися в чомусь, вирвати зізнання»; *attacher des cadenas aux lèvres, clouer aux lèvres* – примусити когось мовчати;

Рухи суб'єкта, спрямовані на дотик губами в знак вираження любові, ласки і т. д., в мові отримали номінацію поцілунку. У невербальній мімічній комунікації поцілунок займає особливе місце. У французькій мові прикладом є жест *baiser à pleine bouche* – цілувати прямо в губи, він щиро передає почуття теплового, близького і навіть інтимного ставлення між співрозмовниками.

Рухи обличчя, що розтягують губи, візуально сприймаються реципієнтом як посмішка – мімічний рух обличчя, губ або очей, що показує прихильність до сміху, що виражає привітання, задоволення та інші почуття.

Посмішкою може виражатися гамма почуттів, переживань, емоцій, які відчуває суб'єкт.

Посмішкою суб'єкт здатний передати своє ставлення до подій, винести оцінку діям і станам, в яких він перебуває сам, його навколишнє середовище і візуально контактуючі з ним учасники комунікативної ситуації.

Важливо зауважити, що в комунікативній ситуації виникнення посмішки, варіативність її форм здійснюється як несвідомими, так і свідомими (імітаційними) мімічними рухами суб'єкта, але інтерпретатором вираженого сенсу виступає візуальний реципієнт. У психології комунікації виділяють більше 20 видів посмішок, які є проявом тієї чи іншої емоції, причому усмішка не завжди означає доброзичливе розположення і добре ставлення суб'єкта до адресата. Прикладами фразеологізмів з компонентом «посмішка» є *être tout sourire* – розпливатися в посмішці; *sourire de toutes ses dents* – розпливатися в широкій посмішці; посміхатися, показуючи зуби;

Oreil

Вуха – це не просто орган, який ми приховуємо або показуємо залежно від їх естетичності. Вони є дуже чутливими, та, перш за все, вони є одним із важливих органів чуття, а отже, важливим інструментом взаємодії з іншими.

У процесі невербальної комунікації вухо сприймається як візуальний елемент обличчя та може також служити індикатором душевних переживань. Так, почервоніння вух, вербалізоване французькими фразеологізмами, сигналізує про такі почуття як хвилювання, сором, тривогу і т. д.: *échauffer les oreilles à qn* – присоромити когось; *être rouge jusque derrière les oreilles* – почервоніти до вух, до коренів волосся. Цікаво, що часто вуха можуть асоціюватися з таємницею або з бажанням її дізнатися: *dresser les oreilles* – наострити вуха; *couler (glisser, souffler) un mot à l'oreille de qn* або ж *confier dans le creux de l'oreille* – шепнути на вухо; *arriver (venir) aux oreilles de qn aux oreilles de qn* – дійти до відома.

Та навпаки, жестові фразеологізми можуть виражати небажання співрозмовника слухати, наприклад: *se boucher les oreilles* – не хотіти

слухати, затикати вуха; *fermer l'oreille* – відмовлятися вислухати, не слухати когось або ж відмовлятися виконувати чийсь волю; *avoir de la merde dans les oreilles* – нічого не чути; бути глухим, як тетеря.

Також за допомогою цього органу можна описати балакучу людину: *battre les oreilles à qn* – набридати своїми балачками; забіяку: *se prendre par les oreilles* – сперечатися, битися, а також психологічний стан людини: *baisser l'oreille* – похнюпитись; *se gratter l'oreille* – почесати за вухом, коли людина задумана, намагається згадати щось, або ж перебуває у складній ситуації та намагається знайти вихід з неї.

Épaule

У цілому плечі є для людини символом мужності та сили, оскільки ще з давніх часів вважалось, що чоловік є сильним і тримає землю на своїх плечах, а для жінок плечі символізують жіночність. Але кожне плече також може ототожнюватися з певним психоанатомічним критерієм. Праве плече відповідає амбіціям, ліве – емоційним проявам.

Так, наприклад при спілкуванні фразеологізми з частиною тіла «*épaule*» можуть виражати підтримку: *donner un coup d'épaule* – підставити плече, запропонувати свою допомогу; байдужість: *hausser (або lever) les épaules*; (виражати презирство), гординю: *marcher (або rouler) des épaules* – задирати носа, хвастатися; або ж ледачість: *faire qch par-dessus l'épaule* (розм.) – робити щось спустивши рукава, нічого не робити.

Main, bras

Важливе місце серед жестових фразеологізмів посідають комунікативно важливі мануальні дії під час спілкування.

Одиниці даної групи можуть відображати негативну сторону жестикуляції: *se frapper le front du plat de la main* – стукнути себе долонею по лобі. Значення фразеологізму – зрозуміти, що зробив щось необдуманно, неправильно та супроводжується відповідним жестом: злегка вдарити себе долонею або кулаком по лобі. Даний фразеологізм в певній мірі характеризує

емоційний стан людини – роздратування по відношенню до самого себе, на що вказує дієслівний компонент *se frapper*.

Значення фразеологічної одиниці *lever les bras au ciel* – сплеснути руками, тобто підняти руки і злегка плеснути в долоні під впливом будь-яких емоцій. Також даний фразеологізм у французькій мові має інше значення – «здійняти руки до неба», тобто підняти, спрямувати вгору руки і очі на знак обурення, благання, протесту. Це пов'язано з тим, що багатьом мовним культурам властиве уявлення про небо як про Царство Боже, тож відповідно, здійснити руки до неба – значить звернутися до Бога з проханням, подякою.

Фразеологізм *se tordre les mains* (ламати руки) – заламувати руки, тобто не приховувати почуття горя, відчаю, висловлюючи їх жестами (заламування, викручування рук, кистей). При цьому компонент *mains*, виступає як «засіб» передачі негативних емоцій, тому що людині в момент душевних мук властиво робити подібні жести (судорожно скручувати свої руки).

Близьким за змістом є жест *les bras en croix* – схрещені руки, що також мають негативне забарвлення: руки, схрещені на грудях, з психологічної точки зору – це досить закритий жест. Якщо людина нервує, настроєна негативно або оборонно, швидше за все, він щільно схрестить руки на грудях. Схрестивши руки, ми формуємо бар'єр, бажаючи захиститися від небажаних обставин. Даний фразеологізм в певній мірі характеризує емоційний стан людини – негативний настрій по відношенню до всього навколишнього, а сема «закритість, неприйняття» виражена компонентом *en croix*.

Інший жест, *à bras ouvertes* (з відкритими руками) – приймати з відкритими обіймами, навпаки є відкритим жестом, де поняття «відкритість, доброзичливість» виражається за допомогою прикметника *ouvertes* і може використовуватись у контексті привітання: *Il revient après toutes ces années, on l'accueille avec le sourire et à bras ouverts*.

Існують також інші фразеологізми, що передають невербальне вітання, а саме – рукостискання: *se serer la main* – потиснути один одному руки, *toucher la main à qn* – потиснути руку, уклін або знімання капелюха, які в даний час досить рідко використовуються – *mettre la main au bonnet/porter la main au chapeau* – поклонитися (знявши капелюх). В основі цих фразеологізмів лежить символічна жестикуляція рук, а сам жест (знімання рукою капелюха) служить виразом поваги до людини.

Махання рукою також є поширеним жестом як вітання, так і прощання: *faire au revoir de la main* – помахати рукою на прощання, *agiter les bras* – махати руками. Проте в той же час фразеологізми з компонентом «махати» (*agiter*) і «потиснути» (*toucher*) можна розглядати як нейтральні жести, тому що дані дії застосовуються не тільки при вітанні або прощанні, але і при інших обставинах (відігнати від себе комах, подати знак, привернути увагу).

Фразеологізм *se froter les mains* – потирати руки, виник в результаті метонімічного перенесення: внутрішній стан людини виражається шляхом позначення зовнішньої ознаки – відповідного жесту руками при задоволенні, радості. Даний фразеологізм може виражати як позитивні (радість, передчуття позитивного результату для себе або для співрозмовника) так і негативні (злість, хитрість) емоції, тобто його значення залежить від ситуації та контексту використання.

Отже, відповідно до міжособистісного спілкування фразеологізми з компонентом «рука» можна розділити на умовні підгрупи, які передають наступні відношення між комунікантами: 1) симпатія, привітання; 2) допомога; 3) контроль; 4) загроза, ворожнеча.

1) симпатія: *bras dessus bras dessous* – йти під руку, рука об руку, за руки; *se jeter dans les bras de qn* – кидатися в обійми; *porter qn sur (dans) les bras* – носити на руках; *taper les mains* – вдарити по руках, плескати, дати п'ять.

2) допомога: *ouvrir les bras à qn* – подати руку допомоги, надати теплий прийом; *tendre une main secourable à qn* – простягнути руку допомоги;

3) володіння владою, контроль: *tenir dans les mains* – тримати в руках; *avoir en main* – тримати в руках, мати; *passer de main en main* – передавати з рук в руки; *donner de la main en main* – передати з рук в руки;

4) загроза, ворожнеча: *lever la main sur qn* – підняти руку на кого-небудь; *porter la main sur qn* – піднімати руку на кого-небудь; *donner sa main sur la figure à qn* – дати ляпаса.

Pied, jambe

Необхідно підкреслити, що серед жестових фразеологізмів, що описують частини тіла людини, особливо виділяються фразеологізми зі значенням «нога» – *pied, jambe*.

У складі фразеологізмів даний компонент може бути показником способу дії: *faire par-dessous la jambe* – зробити щось, не прикладаючи зусиль; *les jambes en l'air* – догори ногами, неправильно; описувати відносини між людьми: *aboyer dans les jambes* – придиратися до когось; *avoir les pieds chauds* – багато базікати; *agiter les pieds dans le compotier* – проявити безтактність, оскандалитися; *être sur un bon pied avec qn* – бути у близьких стосунках, бути в хороших відносинах з ким-небудь; *être sur le même pied* – бути на рівні з кимось; *tomber aux pieds de qn* – падати комусь в ноги; а також використовуватися в якості символу авторитету і впливу: *avoir un pied* – користуватися авторитетом, мати вплив.

Привертає увагу семантика прикметників «правий» і «лівий» у фразеологізмах з цією частиною тіла, наприклад: *debout avec le pied gauche* – встати з лівої ноги, при цьому *gauche* в даному випадку означає що-небудь неправильне і має негативну семантику.

Дослідження показало, що жестові фразеологізми можуть відображати неконтактні або контактні форми спілкування, передавати рухи всього тіла, або його частин, можуть включати чи не включати в свій склад назви частин тіла. Переважна кількість жестових фразеологізмів включає соматизми. Такі ФО можна поділити на групи, які мають декілька соматизмів, або тільки

один. Найбільш вживаними соматизмами є *oeil, nez, oreil ; main, bras ; pied, jambe*.

Таким чином, французька мова демонструє багатство фразеологічного складу і дає широкі можливості для проведення аналізу для виокремлення саме жестових фразеологічних одиниць. Такі фразеологізми мають свої структурно-граматичні особливості, можуть набувати різних семантичних значень, а також відображати внутрішній стан людини, її ставлення до оточення, зчитування настою співрозмовника тощо.

ВИСНОВКИ

Невербальне спілкування – це такий вид спілкування, для якого є характерним використання комунікативних форм, які не включають слова: інтонація, тембр, відстань між співрозмовниками, пози, жести, міміка, погляд.

Дослідники невербальної комунікації, наприклад І. М. Горелов, А. В. Дементьєв, О. В. Мудра, В. А. Лабунська та К. Шерер, підкреслюють, що важливими компонентами спілкування, які можуть регулювати і управляти вербальною поведінкою мовця і слухача, відображати в процесі комунікації актуальні мовні дії, передавати адресату смисловою інформацію, а також репрезентувати психологічний стан мовця, є рухи тіла: жести, мімічні жести.

Відповідно, репрезентація дій тіла людини, її жестових рухів знаходить відображення в лексичній системі французької мови, перш за все, у фразеологічних одиницях, так званих жестових фразеологізмах. Вони можуть передавати внутрішній стан людини, її ставлення до її оточення тощо. Жести набувають фіксованого значення, яке базується на символічному значенні певних частин людського тіла, а також пов'язаних з ним рухів та положення. Такі фразеологізми виражають ряд позитивних і негативних почуттів та емоцій суб'єкта, його відношення до співрозмовника або діяльності людини.

Розрізняють ідіоми-номінації жесту (тобто фразеологізми, які виконують функцію номінації, в основі якої лежить жест, що несе певний сенс) і безпосередньо ідіоми, похідні від жесту (жестові фраземи). Проаналізувати значення фраземи можливо в залежності від контексту.

Проаналізувавши французькі національні жести і фразеологізми, що їх відтворюють, ми дійшли наступного висновку, що жестові фразеологізми можуть:

- включати чи не включати в свій склад назви частин тіла. Переважна кількість жестових фразеологізмів включає соматизми;

- відображати неконтактні або контактні форми спілкування;
- передавати рухи всього тіла, або його частин;
- жестові фразеологічні одиниці можуть включати декілька соматизмів, або тільки один;
- основними елементами жестових фразеологізмів є соматизми із значенням: ноги, руки, плечі, голова, вуха, ніс, очі, губи/рот;
- найбільш вживаними соматизмами є: *oei*;; *nez*; *oreil* ; *main*, *bras* ; *pied*, *jambe*.

Опанування типовими французькими жестами, як і відповідними ним вербалізованими формами, сприяє підвищенню рівня комунікативної компетенції того, хто вивчає французьку мову.

Перспектива дослідження вбачається в порівняльному аналізі жестових фразеологізмів у різних мовах, наприклад, французької і рідної мов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**СПИСОК ТЕОРЕТИЧНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Андриянов В. В. Сравнительная характеристика жестов у русских и у французов. *Национально-культурная специфика речевого поведения*. М.: Наука, 1977. С. 219-247.
2. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. М.: Советская энциклопедия, 1966. 603 с.
3. Ахьямова, И. А. Основные подходы к исследованию невербального поведения: история и современность. *Образование и наука*. № 7 (64). 2009. С. 122-130.
4. Вадягин Н. К. Лингвистические основания изучения жестов и мимики во французской спонтанной речи. *Сборник научных трудов*. Вып. 332. М.: Моск. гос. ин-т иностр. яз. им. М. Тореза, 1989. С. 75-84.
5. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура. Москва: Индрик, 2005. 195 с.
6. Виноградов В. В. Избранные труды: Лексикология и лексикография. Москва: Наука, 1977. С. 140-161.
7. Горды М. Человеческое тело: окультуренная телесность во фразеологии современного русского и польского языков. *Слово. Фраза. Текст*. Москва: Языки славянской культуры, 2002. С. 125.
8. Горелов И. Н. Невербальные компоненты коммуникации. М.: Наука, 1980. 104 с.
9. Дементьев А. В. Способы и средства вербального отражения кинесики: (на материале современного англ. яз.) М.: Мос. гос.пед.ин-т иностр. яз. им. М. Тореза, 1985. 38 с.
10. Иванова Ю. Фразеологизмы, отражающие жесты, в языке и художественной речи. *Scripta manent*. Вып. 11. Смоленск, 2004. С. 96-100.
11. Иванова Ю. В. Французская фразеология с позиции паралингвистики. *Романские языки и культуры: от Античности до*

современности: сб. материалов VIII Междунар. науч. конф. Москва: Макс Пресс, 2016. С. 157-161.

12. Кириллова Н. Н. Фразеология романских языков: этнолингвистический аспект: Монография. Санкт-Петербург: РГПУ им. А.И. Герцена, 2003. 319 с.

13. Кнапп М. Л. Невербальные коммуникации. М.: Просвещение, 1999. 121 с.

14. Козеренко А. Д. Жестовые идиомы и жесты: типы соответствий. *Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии*: материалы ежегодной Международной конференции. М.: РГГУ, 2011. С. 325-333.

15. Козеренко А. Д., Крейдлин Г. Е. Тело как объект природы и тело как объект культуры (о семантике фразеологизмов, построенных на базе жестов). *Фразеология в контексте культуры*. М.: Языки русской культуры, 1999. С. 269-277.

16. Конечкая В. П. Социология коммуникации. М.: МУБУ, 1997. 270 с.

17. Коноваленко М. Ю. Теория коммуникации: учебник для бакалавров. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Юрайт, 2016. 415 с.

18. Крейдлин Г. Е. Невербальная семиотика: Язык тела и естественный язык. М.: НЛЮ, 2004. 242 с.

19. Крейдлин Г. Е. Семантические типы жестов. *Лики языка*. М.: Наследие, 1998. С. 174-185.

20. Крейдлин Г. Е. Русские жесты и жестовые фразеологизмы III: отражение наивной этики в невербальном и вербальном кодах. *Логический анализ языка: языки этики*. М.: Языки русской культуры, 2000. С. 341-352.

21. Крейдлин Г. Е. Фразеология в контексте культуры. М.: Языки русской культуры, 1999. 326 с.

22. Круткин В. Л. Онтология человеческой телесности (философские очерки). Монография. Ижевск: Изд-во Удм. ун-та, 1993. с. 93-113.

23. Кудрявцева Е. С. Французская жестовая коммуникация. *Юность большой Волги*. Чебоксары, 2018. С. 187-190.

24. Кумлева Т. М. Самая современная фразеология французского языка. Москва: АСТ Астрель, 2010. 415 с.
25. Кунин А. В. О фразеологической номинации. *Фразеологическая семантика*: Сб. науч. тр. Вып. 211. М., 1983. С. 88-100.
26. Кургузенкова Ж. В. Особенности культуры франкоязычного мира сквозь призму фразеологии. Барнаул: Рос. ун-т дружбы народов (РУДН), 2004. 231 с.
27. Курцева З. И. Наставление учащим и учащимся риторике: взгляд Квинтилиана. *Начальная школа плюс До и После*. Вып. №2. 2004. С. 6-10.
28. Лабунская В. А. Невербальное поведение. Ростов-на-Дону: издательство Ростовского университета, 1986. 135 с.
29. Лекторский В. А. Философия, познание, культура. М.: Канон+, 2012. 384 с.
30. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. М.: Политиздат, 1975. 304 с.
31. Лосев, А. Ф. Очерки античного символизма и мифологии. М.: Мысль, 1993. 959 с.
32. Мокиенко В. М. Загадки русской фразеологии. М.: Изд-во: Азбука-классика, Авалонь, 2005. 256 с.
33. Морозов А. В. Деловая психология. Спб.: Союз, 2002. 576 с.
34. Мосс М. Техники тела. Общества, обмен, личность. М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1996. С. 242-263.
35. Мудрая О. В. Функции невербальных компонентов в системе языка (на материале сравнения русского языка с английским). Автореф. дис. канд. фил.наук. М., 1995. 16 с.
36. Назарян А. Г. История развития французской фразеологии. М.: Высш. шк., 1981. С. 174-184.
37. Назарян А. Г. Фразеология современного французского языка. Москва: Высшая школа, 1987. 288 с.

38. Нэпп М., Холл Д. Невербальное общение. СПб.: ПраймЕВРОЗНАК, 2006. 512 с.
39. Попова З. Д. Язык и национальная картина мира / под ред. И. А. Стернина. Воронеж: Истоки, 2002. 60 с.
40. Рылов Ю. А. Аспекты языковой картины мира. Воронеж: ВГУ, 2003. 272 с.
41. Рюш Дж., Киз В. Невербальное общение: Заметки о визуальном восприятии человеческих отношений. Беркли: Калифорнийский университет прессы, 1956. 205 с.
42. Смирнова Н. И. Невербальные аспекты коммуникации (на материале русского и английского языков). Автореф. диссертации канд. филолог. наук. М.: АН СССР. Ин-т языкознания, 1971. 21 с.
43. Флоренский П.А. Сочинения в 2-х томах: Столп и утверждение истины. У водоразделов мысли. Том 2. М.: «ПРАВДА», 1990. 447 с.
44. Хамидова Н. Ю. Фразеологизмы французского языка и их классификация. *Наука и образование сегодня*. №5 (40) 2019. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/frazeologizmy-frantsuzskogo-yazyka-i-ih-klassifikatsiya> (дата обращения: 15.09.2021).
45. Шанский Н. М. Фразеология современного русского языка: Учеб. пособие для вузов. 4-е изд., испр. и доп. СПб.: Спец. Лит., 1996. 184 с.
46. Школьникова О. Ю. Вербализация жеста во французской и русской фразеологии. *Риторика. Лингвистика*. 15-е изд. 2020. С. 220-229.
47. Bally Ch. Précis de stylistique. Genève: A. Eggimann, 1905. 196 p.
48. Bally Ch. Traité de stylistique française: Vol. I. Genève: Librairie de l'Université Georg & Cie S.A., 1951. 595 p.
49. Bertin F. La langue des signes, une langue vivante comme les autres? *La nouvelle revue de l'adaptation et de la scolarisation*. Suresnes: INSHEA, 2010. P. 13-19.
50. Bertrand R., Blache P., Espesser R., Ferré G., Meunier C., Priego-Valverde B., Rauzy S. Annotation et Exploitation Multimodale de Parole

Conversationnelle. *Traitement automatique des langues*. Paris: Lavoisier, 2008. P. 105-134.

51. Birdwhistell R. L. Introduction to kinesics (an annotation system for analysis of body motion and gesture). Washington, DC: Department of State, Foreign Service Institute, 1952. 88 p.

52. Bouquet S. De l'hexagramme cognitiviste à une sémiotique de l'interprétation. *Une introduction aux sciences de la culture*. Paris: PUF, 2002. P. 11-35.

53. Boutet D., Sallandre M. A., Fusellier-Souza I. Gestualité humaine et langues des signes: entre continuum et variations. *Langage et société*. Paris: Éditions de la Maison des sciences de l'homme, 2010. P. 55-74.

54. Calbris G., Montredon J. Des gestes et les mots pour le dire. Paris: Clé International, 1986. 160 p.

55. Cosnier J. Empathie et Communication. *La communication. État des savoirs*. Paris: Éditions Sciences humaines, 1998. P. 181-185.

56. Darwin C. L'expression des émotions chez l'homme et les animaux. Paris: Reinwald, 1872. 12 p.

57. Efron D. Gesture, Race and Culture. The Hague: Mouton, 1972. 321 p.

58. Ekman P., Friesen W. V. The Repertoire of Nonverbal Behavior: Categories, Origins, Usage and Coding. *Semiotica № 1*. San Francisco: Mouton de DeGruyter, 1969. P. 49-98.

59. Giraudet A. Mimique: Physionomie et gestes. Méthode pratique d'après le système de F. Del Sarte pour servir à l'expression des sentiments. Paris: Librairies-imprimeries réunies, 1895. 128 p.

60. Gonzalez Rey I. La phraséologie du français. Toulouse: Presses de l'Université du Mirail, 2002. 268 p.

61. Greimas A. J. Semantique structurale. Paris: Larousse, 1966. 262 p.

62. Gross G. Les Expressions Figées en Français. Paris: Ophrys, 1996. 165 p.

63. Hall E. T. Les langages corporels. Montréal: Éditions Agence d'Arc, 1991. P. 255-261.

64. Martin-Juchat F. Anthropologie du corps communicant. *Anthropologie et Communication: Revue MEI n° 15*. Paris: Harmattan, 2002. P. 55-66.

65. Matoré G. Dictionnaire du vocabulaire essentiel. Les 5 000 mots fondamentaux. Paris: Larousse, 1964. 360 p.

66. Matoré G. Le Vocabulaire et la société médiévale. Paris: P.U.F., 1985. 354 p.

67. Tellier M., Stam G. Découvrir le pouvoir de ses mains: La gestuelle des futurs enseignants de langue. *In Actes du Colloque Spécificités et diversité des interactions didactiques: disciplines, finalités, contextes*. Lyon: INRP, 2010. P. 100-105.

68. Scherer K. R. Les fonctions des signes non verbaux dans la conversation. Paris: Delachaux et Niestlé, 1984. P. 71-100.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

69. Бардоши В. Фразеологизмы французского языка: слов.-практикум. Екатеринбург: Урал. изд-во, 2002. 247 с.

70. Гак В. Г. Новый большой французско-русский фразеологический словарь. М.: Дрофа, 2006. 1648 с.

71. Мессинжер Ж. Словарь жестов: жесты, которые нас выдают. Москва: РИПОЛ классик, 2019. 715 с.

72. Смирнова Н. С. Занимательный французско-русский фразеологический словарь. Москва: Муравей, 2000. 381 с.

73. Французско-русский фразеологический словарь / под ред. Я. И. Рецкера. Москва: Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1963. 1112 с.

74. Dictionnaire des expressions et locutions d'Alain Rey et de Sophie Chantreau. Paris: Le Robert, 1991. 1036 p.

75. Kravtsov S. Dictionnaire russe-français des locutions idiomatiques équivalentes. Paris : L'Harmattan, 2005. 252 p.

76. Larousse. Dictionnaire de Français. URL: <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais-monolingue> (дата звернення 01.09.2021).

77. Le Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française. Paris, 1980. 2551 p.

78. Reverso Context. URL: <https://context.reverso.net/%D0%BF%.D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D0%B4/> (дата звернення 24.08.2021).

RÉSUMÉ

Le sujet de notre recherche est la réflexion de la sémiotique non verbale dans les unités phraséologiques françaises.

L'objet d'étude est défini par les unités phraséologiques gestuelles de la langue française et leurs caractéristiques structurelles et sémantiques.

L'objectif est d'étudier la définition de la communication non verbale et de considérer les caractéristiques l'expression de la sémiotique non verbale à partir de la structure phraséologique de la langue française.

La communication non verbale joue un rôle important dans notre vie quotidienne. Le langage gestuelle qui est largement utilisé, exprime parfois bien mieux que les mots les pensées et humeurs véritables de l'orateur et est compris par les locuteurs d'une culture particulière.

Les problèmes de connaissance des concepts et des termes de base de la communication non verbale, la comparaison des systèmes de communication non verbale de différentes cultures, la recherche de méthodes d'interprétation du comportement non verbal de représentants de différentes communautés sociales, d'âge, de sexe, culturelles et religieuses sont particulièrement importants dans l'étude d'une langue étrangère. Être capable d'interpréter le comportement gestuelle est une compétence fondamentale dans le travail d'un spécialiste qui travaille dans le domaine de l'apprentissage d'une langue étrangère ou qui est en communication constante avec des représentants d'autres cultures.

La représentation des gestes d'une personne, des actions de son corps se représente, tout d'abord, en phraséologie, c'est-à-dire en phraséologie gestuelle. Les unités phraséologiques contenant des composants gestuels sont une couche importante de dictionnaire phraséologique et sont assez souvent utilisées.

***Mots-clés:** la communication non verbale, le geste, l'unité phraséologique, la phraséologie gestuelle, le langage gestuelle, la sémiotique, le comportement non verbal, le langage du corps.*